

3614210

1915

№ 1. — Դեկտեմբերի 20

ԱՌԱՋԻՆ
ՔԱՐԻ

ՀԱՄԲԱԻԱԲԵՐ

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ-ԳՐԱԿԱՆ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԿՈՎԿԱՍԻ ՀԱՅՈՑ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

10 ԿՈՊԵԿ

ԼՈՅՍ Է ՏԵՆՆՈՒՄ ԿԻՐԱԿԻ ՕՐԵՐԸ

10 ԿՈՊԵԿ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԿԻՆԸ՝ օտեկան 6 ուրլի, կէս տարուան 2 ո. 50 կ.,
Բարեկործական Ընկերութեան անդամների, հայ դպրոցների, ուսուցիչների
և հասարակական հիմնարկութեանց համար՝ օտեկան 3 ո., կէս տարուան
3 ո. Արատասանման՝ օտեկան 5 ո. կէս տարուան 3 ո.

ԽԱՐԱԿԻՆՈՒԹԻՒՆԸ՝ Թիֆլիս, Արատարգեան հրատարակ. № 7.
Հետախօս № 29.

Գրասի հասցեն. — Тифлис, „Амбасажеръ“. Тифли, Rédaction du journal
„Hambavaber“.

ԱՆՏՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ՝ տալիս 10 կոպ.

Քմբարութիւնը բաց է տնտեսեան ժամի 10—2 քաջի կիրակի և տան արեքից.
Տպագրելու ուղարկում ձեռագրերը կարող են ենթարկուել փոփոխման և
կրճատման:

Տպագրութեան համար անյարմար ճանաչում ձեռ յօդուածները պահում են
փոքր ամիս խմբագրատանը, իսկ փոքրերն անմիջապէս ոչնչացւում:

Տպագրութեան համար անյարմար թղթակցութեանց և յօդուածների առթիւ
խմբագրութիւնն պարտաւոր չի համարում գրուած բացատրութիւններ տալ:

ԲԱՅՈՒԱԾ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԿՐՈՒԹԻՒՆ 1916 Թ.

ՀԱՄԲԱԻԱԲԵՐ

ԳՐԱԿԱՆ-ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹԻ

ԿՈՎԿԱՍԻ ՀԱՅՈՑ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

ԾՐԱԳԻՐ. 1. Պաշտօնական տեղեկութիւններ, կառավարչական կարգադրութիւններ, Կովկասի Հայոց Բարեկոր-
ծական Ընկերութեան Կենտրոնական Խորհրդի ու ճիւղերի հաշիւները, որոշումները, արձանագրութիւնները և շրջա-
րեքականները. 2. Հետազոտներ, ներքին և արտաքին տեսութիւններ, հասարակական, կուլտուրական և զինական
բովանդակութեամբ յօդուածներ, գրական նորութիւններ և պատմական տեսութիւններ, վիպակներ, պատմութեան գիտելիքներ,
ստանաւորներ և քննադատութիւն. 3. Քրոնիկոն, տեղեկութիւններ, կենսագրութիւն և մատենախօսութիւն.
4. Արուեստ, Թատրոն, Երաժշտութիւն և նկարներ. 5. Փաստաթղթի և յայտարարութիւն:

Թերթը բաղկացած կըլլի 16 մեծագիր երեսներից և յոյս կը աւանդէ կիրակի օրերը:

ՄԻՆՁԵՒ ԱՅԺՄ ՀԱՄԱՅՆՈՒԹԻՒՆ ԵՆ ՏՈՒՆԷԼ ԱՇԽԱՏԱԿՑԵԼՈՒ «ՀԱՄԲԱԻԱԲԵՐ»-ԻՆ

Արեղեան Մանուկ, Այթունեան Գէորգ, Աղա-
սարեան Բուդղան (բժշկապետ), Այվազեան Բադրատ,
Բաշինջաղեան Գէորգ (նկարիչ), Բերբերեան Միստա,
Դեմիրճեան Դերենիկ, Եսայեան աիկ, Զապէլ, Էդիլեան
Գուրգէն, Թումանեան Մարիամ իշխն., Թումանեան Մի-
քայէլ իշխան, Թումանեան Յովհաննէս, Լէօ, Քանդաղեան
Տոյակ, Դանայեանց Սա., Կարապետ (Բաշեան Կ.), Ծուրու-
րեան Յարութիւն քահանայ, Մայիսասեան Ստեփան, Մա-

նուէլեան Միքայէլ, Մատենեան Մամբրէ, Մուսայէլեան
Հ., Յովհաննիսեան Միքայէլ, Յարութիւնեան Իսահակ,
Յովհաննիսեան Հայկ, Նար-Դոս, Նուստարեան Բադրատ
(բժշկապետ), Շարաֆեան Ալեքսանդր, Շիրվանդաղէ, Զա-
մայեան Արշակ, Սպենդիարեան Յովհաննէս, Տէր-Դանիէ-
լեան Դաւիթ, Տէր-Գրիգորեան Վահան, Տէր-Միքայելեան
Յովհաննէս, Փիլադեան Յարութիւն, Փիլոմեան Տիգրան,
Քամալեան Սարգիս, Օլիմպեան Արամ:

Բաժանորդագիրն է տարեկան 4 ուրլի, կէս տարուան 2 ուրլի 50 կ., Բարեկործական Ընկերութեան ան-
դամների, հայ դպրոցների, ուսուցիչների, հայ հասարակական հիմնարկութեանց համար՝ տարեկան 3 ուրլի, կէս
տարուան 2 ուրլի, Արատասանման 5 ուրլի, կէս տարուան 3 ուրլի:

Բաժանորդագրութիւն ընդունում է խմբագրատանը, Թիֆլիս, Արատարգեան հրատարակ., № 7 և ընկերութեան
գլխավորական ճիւղերի վարչութիւններում:

Քմբար՝ Ս. Յարութի Յեանց

Հրատարակել՝ Կովկասի Հայոց Բարեկործ. Ընկերութիւն

„Համրաւարեր“-ի № 2-ր լույս կր տեսնի 1916 թուի յունուար 3-ին, կիրակի օրը:

ԲՈՎՈՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՌԱՋԱՐԴՈՂ. Մեր գաւառները, Ներքին Տեսութիւն.
— Գետական կեանք. Թիֆլիսի բնորութիւնները. Հայկական
կեանք. Հ. Յ. Գ. Միջ աշխատանք. Լէօ Ի. — Օրէնք
փութատականների մասին (30 օգոստ. 1915 թ.) Փութա-
տականների նոր-տարին Ի. չ. Ն. Մ. Թ. ու մ. ա. ն. և ա. ն. Ի.
— Վրաց աշխարհից Տ. Փ. Ի. ու մ. ա. ն. Ի. ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒ-
ԹԻՒՆ. — Թիւրքաշիւր (սուկայի թուանշաններ, կացութիւնը
անդլիական պարլամենտում): ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ.
— Ծաղկափունջ արեան դաշտերից Վ. Ա. Ի. մ. ա. ն. Ի. ՄԱՀԱՏՈՒՑԱԿ.
— Կարապետ եպիսկոպոս. Սեդրոս Մանգլինեան. — Գթութեան նա-
հատակներ. — Դրեզդը Զոհրապ. Մ. ա. տ. է. ն. ջ. և ա. ն. Ի. — Կորապետ
Կուսկեան. — ԳեղԱՐՈՒՆՍՏ. — Բարձրից. քանատեղծ. Ե. զ. Ն.
Թ. ու մ. ա. ն. և ա. ն. Ի. — Երեւոյ, (պատկեր) Դ. Դ. և մ. Ի. Ե. և ա. ն. Ի.
ԲՐՈՆԻԿՈՆ. — ՅԱՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.

ՄԵՐ ԴԱՐՈՒՆԱՆԵՐ

Մեր երկրի շատ յուշարձանների վրայ, մեր ձեռա-
գրական շատ ու շատ յիշատակարանների մէջ մեր նախ-
նիքները տեղեկութիւն են թողել ապագայ սերունդնե-
րին թէ զգա՞ն ու նեղ՞ է եղել իրանց ժամանակը: Այս
երկու պարզ ամականներով յիշատակուած են մեր պատ-
մութեան ամենագարնուրդի շրջանները: Մի տեղ նրանք
թաթարական արշաւանքներն են ակնարկում, միւս տեղ՝
Լէնկթիմուրի, մի տեղ թիւրքմէնների տիրապետութիւ-
նը, մի այլ տեղ Շահ Աբրահիմի գերեզմարութիւնը: Մի տեղ
օսմանեան կոտորածները, միւս տեղ՝ քրդական խժժու-
թիւնները . . .

Ե՛րան ու նեղ՞ է և այսօրուան օրը, երբ երևան է
զայիս մեր շարթաթերթը հայ լրագրութեան ասպարէ-
զում: Դա՛ն ու նեղ ժամանակ ամբողջ աշխարհի համար:
Երբէք կոպիտ ոյժը այնքան չէ բարձրացել մարդկային
բանականութիւնից վեր, այնքան կատաղութիւն չէ զար-
գացրել՝ ազգեր ու ժողովուրդներ բնաջինջ անելու, աշ-
խարհի երեսից անհետացնելու համար: Եւ երբէք «վայ
թոյլերին» ազադակը այնքան վարնուրեցուչից չէ եղել,
ինչպէ՞ս այժմ, այս անօրինակ ահռելի պատերազմի մի-
ջոցին: Հին աշխարհը սարսափով ճանաչում էր արիւնի և
զազանութեան մի պաշտամունք, որի անունն էր Մոդոր:
Բայց այդ հին արիւնարբուն նսեմացել, մի ողորմելի
խեղճութիւն է դարձել այսօրուայ Մոդորի առջև, որ կոչ-
ւում է միլիտարիզմ:

Պատերազմական գոռ փոթորիկները արեգակի տակ
տարածել են գիւղերի, աւանների, քաղաքների, ամբողջ
ազգերի աւերակներ: Այս աւերակների թուռն է և հայ
ժողովուրդը:

Ջր ծանրանանք մեր կացութեան մանրամասնութիւն-
ների վրայ: Ու՛մ չեն նրանք յայտնի: Անցեալ օրերը

անդլիական պարլամենտում յայտարարուած էր, թէ աշ-
խարհը դեռ չէ տեսել այնպիսի մի ոճիւր, որ նիւթեց
թիւրքաշիւր ժողովրդին «թիւրք կառավարութիւն կոչուող
արիւնների մարդասպան վաճակը»: Աշխարհի առաջնա-
կարգ ազգի յիշտական ամենաբարձր ատենանում արտա-
սանուած այս խօսքերից աւելին ի՞նչ կարելի է գտնել՝
մեր ներկայ վիճակը արտայայտելու համար:

Մենք արդէն գիտենք դարնուրելի ճշմարտութիւններ:
Մենք խոչընդոտ ենք զիրման-թիւրքական առաջնադա-
ցութեան համար և վճռել են մեզ բնաջինջ անել, մեր
երկիրը խլել մեր ձեռքից և մեր ողորմելի մնացորդ
ները ցիր ու ցան անել աշխարհի զանազան կողմերը:
Մինչև այսօր չեն խնայել մեզ: Պիտի չը խնայեն և այ-
սուհեան . . .

Եւ այս ահռելի ճակատագրի առջև բնականօրէն ծա-
ռանում է դաժան հարցը. — ի՞նչ անել . . .

Մեր ճակատագրի հարուածները շափաղանց շճե-
ցուցիչ էին: Տեսանք մենք այնպիսի սարսափներ, որոնց
առջև զարմացաւ նոյն իսկ մեր պատմութիւնը, որ շա-
ղախուած է արտասուքներից ու արիւնից: Եւ առա-
ջացաւ լքում, վատութիւն: Մենք կորցրինք հաւատը,
մենք առում էինք մեզ, թէ ամեն ինչ վերջացաւ, և հա-
յութիւնը վերանում է աշխարհից . . . Ուրիշ կերպ չէր
կարող լինել: Մենք շափաղանց փոքր ենք իբրեւ ազգու-
թիւն, թոյլ ենք իբրեւ կազմակերպութիւն: Փոքրերը, թոյ-
լերը, եթէ անհետ կորչում են, հէնց այդ լքման և յու-
սահատութեան պատճառով է: Ներքին լքումը մահ է, ա-
ւելի արագահաւ ու անխուսափելի, քան այն մահը, որ
կարող է բերել արտաքին ահող հարուածը: Յուսահատու-
թիւնը սպանիչ է նոյն իսկ հուժկու ազգի համար: Ուրիշ
բան է, երբ յուսահատական հանգամանքները ծնեցնում
են չը յուսահատուելու պողպատէ վճռականութիւն: Այս
դէպքում է որ թոյլ մարդն էլ բարձրանում է մինչև հե-
րոսութիւն:

Մեր փրկութիւնը այս ճշմարտութիւնը գիտակցելու
մէջ է: Եւ այս է մեր հիմնական դաւանանքը ներկայ բո-
պէին: Լքման, թուլութեան խօսքը չէ որ մենք ուզում
ենք բերել մեզ հետ: Չենք էլ ուզում վարդապոյն, անա-
ռարկայ լաւատեսութեամբ քնարեր օրօրներ կարգալ:

Անյատակ է, այո, մեր դժբախտութիւնը: Բայց եթէ
նրան գիտենք ուղիղ հայեցակէտից, չենք սարսափի և
չենք յուսահատուի նրանից:

Հայ ժողովրդի համար դարբնուել է արդէն որոշ ու
հաստատուն դիրք: Իր ճակատագիրը նա վերջականապէս
և անդաճնալի կերպով կապել է Ռուսաստանի և նրա
դաշնակիցներ հետ, որոնք կռւում են գայլի բարոյակա-
նութեան դէմ: Նրանց յաղթութիւնը կը բերի ազաւ շունչ
բաշխու, մի կտոր արեւով ջերմանալու անկիւն և հայու-
թեան համար: Ուրիշ ակնկալութիւն չը կայ և չէ կարող
լինել:

այն նիստերը, որ քննադատում են կառավարութեան գործողութիւնները, պիտի դաժմակ լինեն:

Բարձրագոյն մի ուրիշ ուկազով յետաձգուեց և ֆինլանդական սէյմի բացումը:

Մինչև Դուռայի նիստերի վերականգնումը՝ Տաւրիկեան պալատի շէնքում նիստեր ունի բիւջետային յանձնաժողովը, որ նախապէս քննում է պետական բիւջէն և համապատասխան գեկուցում է կազմում: Յանձնաժողովի նիստերին բացառութիւններ են տալիս կառավարութեան ներկայացուցիչները՝ ներքին և արտաքին քաղաքականութեան վերաբերմամբ, և այդ բացառութիւնների մի մասը հաղորդում է մամուլին: Այսպէս, վերջին նիստերից մէկում երկար բացատրութիւններ տուել է արտաքին գործերի մինիստր Սադոնովը բալկանեան հարցի, Պարսկաստանի գործերի վերաբերմամբ:

Ուժեղ իշխանութիւն. կառավարութեան կողմից ընդունուած քաղաքականութեան մի բնորոշ գիծն էլ պարզ չեղտել է ներքին գործերի մինիստր Սադոնովը՝ վերելում յիշատակուած իր խօսակցութեան մէջ: Այդ ախ է, որ կառավարութիւնը պիտի գործադրէ ուժեղ իշխանութեան սկզբունքը: ամեն զեպքում երեան հանելով խիստ նախազգուշական և զսպիչ միջոցների հէնց որ կը նկատուի որ և է ներքին խլրտում:

Ներքին փոխառութիւն. Պատերազմական պետքերի համար մի միջոցաւ բուրժուա փոխառութեան ստորագրութիւն էր բացուած բոլոր բանկային և վարչական հաստատութիւնների մէջ: Ստորագրութիւնը փակուեց երէկ, գեկտեմբերի 19-ին:

Պարենաւորում. Պատերազմի տառապաբաւ սարսափելի թանգութեան զէմ կոտելը վաղուց դարձել է պետական մեծ անհրաժեշտութիւն: Այս նպատակով Ռուսաստանի զանազան կողմերում կազմուած են յատուկ մարմիններ: Համապետական նշանակութիւն ունին այն խորհրդակցութիւնները, որոնք կազմուած են Պետրոգրադում ներքին գործերի և հաղորդակցութեան ճանապարհների մինիստրութիւններին կից: Առ այժմ այդ խորհրդակցութիւնները շոյափելի փոփոխութիւններ չեն մտցրել զբրութեան մէջ: Գների կամայական ու արհեստական բարձրացման զէմ ցանկալի է համարուել որ սակագներ հաստատուեն բոլոր անհրաժեշտ մթերքների համար: Աւելի մեծ նշանակութիւն ունի հաղորդակցութիւնների հարցը: Մթերքներով և պաշարներով հարուստ է Ռուսաստանը, բայց փոխադրական միջոցներ չը կան, երկաթուղիների վրայ տիրում են անկարգութիւններ: Ամենակարեւորն է երկաթուղիներին բաւականաչափ վազոններ մատակարարելը պարենատրաման մթերքներ փոխադրելու համար: Այս խնդրով դրագուած է մի յատուկ խորհրդակցութիւն Պետրոգրադում:

Մանր փողեր. Շարունակ զգացում է մանր փողի պակասութիւն, որ մեծ անյարմարութիւններ է պատճառում ազգաբնակչութեան: Կառավարութիւնը, այդ պակասութիւնը վերացնելու նպատակով, հրատարակել է 50 միլիոն ոտրլու թղթէ մարկաներ: Այժմ նորից պատրաստում են այս անսակի մանր փողեր 30 միլիոն ոտրլու:

ԿՈՎԿԱՍԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐ

Ձեմատում. Դեկտեմբերի 8-ին բիւջետային յանձնաժողովում քննում էր ուսուցողականների գլխաւոր վարչութեան նախահաշիւը: Կովկասեան պատգամաւոր Չիլիձէն հարց բարձրացրեց Կովկասում գեմատում մտցնելու մասին, ասելով, թէ այդ անհրաժեշտութիւնը վաղուց է զգացուած նոյն իսկ Կովկասեան տեղական իշխանութեան կողմից: Երկրագործութեան մինիստրի օգնականը զրա զէմ առարկեց թէ Կովկասում բնակեցրած ուսուցողականները զեռ չեն հասունացել ինքնավարութիւն ստանալու համար:

Ինչպէս յայտնի է, Կովկասում գեմատում մտցնելու կողմնակից է և այժմեան Փոխարքայ Մեծ Իշխան Նիկոլայ Նիկոլաւիչը:

ԹԻՖԼԻՍԻ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Ներկայումս պատրաստութիւններ են տեսնուած Թիֆլիսի քաղաքային դումայի կազմը վերանորոգելու համար: Նոր ձայնաւորների բնարութիւնները տեղի կունենան առաջիկայ յունուարին: Նախընտրական պայքարը, ինչպէս երևում է, դարձեալ հիմնուած պիտի լինի ազգային սկզբունքի վրայ, մի սկզբունք, որ, ինչպէս ցոյց են տուել նախորդ տարիների փորձերը, կատարեալ դժբախտութիւն պիտի համարել քաղաքի համար: Յանկալի է, որ բնարութիւններին զեկավարող սկզբունք լինին միայն քաղաքի ազգաբնակչութեան շահերը:

Այս հարկաւոր է մանաւանդ այժմ, երբ կենսական մթերքների թանգութիւնը օրէցօր ազատական կերպարանք է բնորոշում, իսկ քաղաքային ինքնավարութիւնը համարեա միանգամայն անընդունակ է հանդիսանում ստեղծագործական աշխատանք առաջացնելու այս վտանգի դէմ:

Թիֆլիսի տրամաւայր. Թիֆլիսի շրջանային պատարանի վճարով իրաւունք է տրուած Թիֆլիսի քաղաքային վարչութեան այժմ իսկ յետ դնել Բեկթալեան բնկերութիւնից Թիֆլիսի արամուայր, ըստ պայմանի: Ամբողջ ձեռնարկութիւնը քաղաքային ինքնավարութեան ձեռքը կանցնի, ինչպէս կարծում են, մօտ օրերու:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔ

Հայ կեանքի բոլոր փորքի շատեւ աչքի բնկնող երեւոյթները կենտրոնացած են այն հիմնարկութիւնների մէջ, որոնք զրազուած են թիւրքահայ գաղթականներին պատուարելու մեծ դարձով: Այդ հիմնարկութիւնների գործունէութիւնը մենք յոյս ունինք հետզհետեւ պատկերացնել մեր թերթի մէջ հնար եղած մանրամասնութեամբ: Առ այժմ չեղուած ենք մի քանի փաստեր: Բազում գաղթական որբերի օգտին հրատարակուեց միօրեայ «Նուէր որբերին» մի թերթ հայերէն և ռուսերէն լեզուներով: Թերթը տրւուեց 10 հազար օրինակ և սպասուեց մի օրուայ բնթացում, տալով արդիւնք մօտ 3000 ոտրլու: Այդպիսի մի «Մամուլի օր» պատրաստում է և Ալեքսանդրապոլում, «Դուռայի Ձայն» թերթի նախաձեռնութեամբ:

Բազուի գաղթականական Բիւրոյի և Հայ ուսուցչական Միութեան ջանքերով բացուած է Հայոց թագ արուարձանում յատուկ դպրոց գաղթական երեխաների համար: Այդ զեղեցիկ ձեռնարկութիւնը, ինչպէս տեղեկանում ենք «Հորիզոնի» թղթակից պ. Յրանգեանի նկարագրութիւնից, լաւ հիմքերի վրայ է դրուած և ծախսում է տարեկան մօտ 11 հազար ոտրլու:

Հայոց թատրոնը Թիֆլիսում այս թատրոնական սեզոնին դարձեալ պատահականութիւնների ճակատագրին էր մատնուած: Դրամատիկական Ընկերութիւնը, միջոցների պակասութեան պատճառով, հրաժարուեց զերասանական խումբ պահելու մօրից, և զերասանները ստիպուած եղան իրանց ուժերով գործելու և կազմեցին ընկերակցութիւն: Այժմ պ. Յովսէփ Մանթաշեանը յանձն է առել երեք տարուայ բնթացում 5000-ական ո. նը: պատտ տալ Հայոց թատրոնին, և այսպիսով հայ բեմն ապահովում է զէթ երեք տարի ժամանակով:

Վ

Հ. Յ. Պ. Լեւոն

«Հայաստան, ուղեւորութիւններ և ուսումնասիրութիւններ», Թարգմանիչ Լեւոն Լաւրենց, ՎԱ. հատոր—Ռուսական Ղալապատան, Գ. Գոլի, 1914, եր. 464, մեծ ութանկ, գինը 2 1/2 բուրլու:

Եթէ հայ ժողովուրդը օտար ազգերի մէջ երբ և իցէ տանցել է տաղանդաւոր բարեկամներ և մեծ բարեբաւներ, դրանց մէջ առաջիններից մէկն է անշուշտ Հենրի Ֆինիսիլոս Լինչը, այժմ հանգուցեալ: Այս աշխատասիրտ և բազմակողմանի գորգացած անգլիա-

ցին յախտեանալէս պարտաւորեցրել և երախտադարտ է դարձրել հայ ազգը իր մի խոշոր հոյակապ գրքով, որի անունը պիտի լի յօդուածիս ճակատին, և որ քաղկացած է երկու հատորից: Այս աշխատութեան մէջ հայ հայ հայրենիքն է ներկայացուած իր ժողովրդի հետ ընտելիւնը, երկիրը, նրա անցեալը, նրա ներկան, ընդարձակ չափերով:

Այսպիսի մի մեծ նիւթ լիովին ընդգրկելու համար Լինչը ունեցել է մի հեղինակի բոլոր բարեմասնութիւնները. նա տաղանդաւոր նկարագրող է, գեղեցիկ, բանաստեղծական, պրաւիչ, լաւատեղեակ, ստեղծագործող գիտնական է՝ խորագնին լրջութեամբ և նաեւր վերջումեական կարողութեամբ... Հայաստանի աշխարհագրութեան, պատմութեան և ներկայ կեանքին հմուտ մարդն անգամ չէ կարող քարձր զարկացման տեղ այդ ճանապարհորդի գրութեան մէջ սխալ, թիւր ըմբռնութեան, վրիպումների և այլ ախտի պակասութիւններ, որոնք աչքի ընկնէին: Լինչը հիմնալի կերպով ուսումնասիրել է թէ ընտելիւնը և թէ գրականութիւնը. նա կարող չէ ուրիշներից գտակար առնելու՝ ինքն է, ընդհակառակն, հեղինակաւոր վճռադատ, որի մօտ պիտի գնան խնդրողներն ու սրնոգները:

Հայ հայրենիքին նա խոշոր գիտական ծառայութիւններ է արել, ճշտելով շատ անյայտ կամ շատ քիչ յայտնի աշխարհագրական դիրքեր: Տեղն ու տեղը կատարուած աշխատանքների հետեւողութեամբ, որ նա առել է Հայաստանի խոշոր աշխարհագրական քարտէշը, լաւագոյնը մինչև այժմ եղածների մէջ, «Հայաստանի» անդլիական հրատարակութիւնը մի ճախ ու բազմահարուստ գործ է, մեծարանակ պատկերներով, տեսարաններով ու քարտէշներով զարդարուած: Լինչը ոչինչ չէ խնայել, որ իր աշխատութիւնը քովանդակութեան և արտաքինի կողմից լինի ամենալաւ և անցերադանցելին: Եւ իրաւ, մինչև այժմ Հայաստանին վերաբերեալ ոչ մի հրատարակութիւն չէ կարող համեմատուել անգամ Լինչի «Հայաստանի» հետ: Եւ երկար ժամանակ էլ այդպէս անսխալութիւնի պիտի մնայ նա: Հայ հնութիւնները, հայ պատմութիւնը լաւագոյն կերպով են ներկայացուած պատկերների և լուսարանութիւնների մէջ: Եւ այսօր ամեն մէկը, որ կարիք է գուցէ իմանալու, թէ ինչ է հայն ու Հայաստանը, պիտի ձեռքն առնէ Լինչի աշխատութիւնը: Ուրիշ աչգայիսի մի լուրջ ու հեղինակաւոր աղբիւր չը կայ:

Այդ հոյակապ գործը թարգմանուած է եւրոպական լեզուներով: Ռուսերէն թարգմանութիւնը, ընդգրկելով շատ մօտեցող չրեղութեամբ, լայն տեսալ թիֆլիսում հինգ տարի առաջ, 1910-ին: Չը կար միայն հայ թարգմանութիւնը և մշտապէս զրկուած հայ ընթերցողը միջոց չուէր ծանօթանալու իր անդլիացի մեծ բարեկամի կրտսեր աշխատութեան: Ստացում էր մի վերին աստիճանի վերաւորական հանդամանք: Ռուսահայերը չը կարողացան մերացնել այդ մեծ անպատեհութիւնը, նրանց առհասարակ չեն վերացնել այդ մեծ անպատեհութիւնը, նրանց առհասարակ չեն յաջողուած գրական խոշոր ձեռնարկութիւններ: Եւ Կ. Պոլսում էր, որ եկաւ բաւական լաւ կերպով լուծելու այդ հարցը:

Գ. Լինչը Լարենցի այս գործը մի շատ աչքի ընկնող և սղջունելի ձեռնարկութիւն է, որ պատի է բերում թիւրքահայ գրականութեան: Թարգմանութիւնը կատարուած է անդլիերէն ընտելից, պարզ և կանոնաւոր լեզուով, կարգաւորուած է հեշտութեամբ և ախորժանքով: Տպագրութիւնը շատ մաքուր է, ողորկ թղթի վրա: Միայն լաւ յաջողուած չեն բոլոր պատկերները, որոնք բազմաթիւ են: Արտաքինի կողմից չէ կարող նոյն իսկ ուստերէն հրատարակութեան նմանութիւնը բերել:

Բայց հայ ընթերցողը անկասկած դռն կը մնայ իրան ընկած բաժնով, որ ընդգրկէ համեմատութեամբ շատ համեմատ է և չէ կարող այդպէս չը լինել: Այդ համեմատութեան պատճառով է, ի հարկէ, որ մինչպէս անդլիերէն և ռուսերէն հրատարակութիւնները, որ արժեն 18-20 լուրջի, հայերէնի այս հատորն արժէ 2 ռ. 50 կոպէկ, որ բոլորովին թանկ չէ:

Ինչպէս երևում է, պ. Լարենցի չէ կարողացել, եւրոպական տեսութիւն պատերազմի պատճառով, հրատարակել երկրորդ հատորը—գծախառնութիւնը: Հայաստանը:

Իր առաջարկի մէջ թարգմանիչն ասում է թէ հայերն էլ չեն ճանաչում իրանց հայրենիքը, այս պատճառով էլ Լինչի գիրքը ամենից շատ հէնց հայերին է հարկաւոր Հայաստանը ճանաչելու համար:

Հազար անգամ ճիշտ են այս խոսքերը:

Լ.

ՓԲԽՍԱԿԱՆՆԵՐԻ ՆԱՐ ՏԱՐԻՆ

Հին տարին տնա վերջանում է և մօտենում է նոր տարին: Նոր անորոշ տկնկալութիւններով: Ուրախ են ամենքը, որովհետեւ մարդս միշտ յուսով է ապրում, քանի որ որքան էլ աշխարհը ծերանում և երիտասարդանում է, ինչպէս ասում է բանաստեղծը, սակայն մարդը յոյս ունի բարւոքման: Հէնց այս յոյսն է, որ ոյժ է տալիս մարդկանց կեանքի ծախորդութեանց գիմադրելու և վարդապոյն ապագայի տենչանքով ապրելու: Ուրախ են ծեր և տղայ: Ամեն տուն մէջ պատրաստութիւն է տեսնում, ամեն մի ծնող աշխատում է որ և է բանով ուրախացնել իր զաւակներին:

Իսկ մեր փախստականները... արդեօք ինչ յոյս, ինչ սպասելիքներ ունեն նոր տարուց:

Անցաւ սկզբնական ողորդութիւնը, ձանձրացաւ մեր ժողովուրդը: Էլ քիչ է հեռաքրքրում փախստականներով... Բայց չէ որ նրանց կարիքներ մնացին նոյնը, չէ որ նրանք էլ ապրել կուզեն: Չմեղը վրայ հառաւ, տները ցուրտ, մարդիկ կիճամերկ, կիսակուշտ, իսկ նրանց սրտերը... որքան մօայ է և վշտահար:

Քանի քանի մայրեր ողորում են իրենց զաւակներին, քանի քանի զաւակներ կանչում են իրենց մայրերին... Եւ ով գիտէ, զույգ մայրն էլ, զաւակն էլ կենդանի են, բայց իրար չեն գտնում:

Արդեօք մենք ինչ պիտի անենք, որ գէթ մի փոքր միսթաբենք այդ թշուառներին՝ առաջիկայ տօներին: Դուք, ով մայրեր, որ բախա ունիք ձեր կուրծքին սեղմելու ձեր սիրտում զաւակներին, մի մոռանաք այն հազարաւոր մայրերին, որոնք զրկուած են այդ երջանկութիւնից և հասկացրէք ձեր զաւակներին, որքան մեծ է թիւը փոքրիկ որբերի, որոնք նոր տարուն ոչ մի ուրախութիւն չեն ունենայ:

Ապա անհրաժեշտ է, որ մենք, աւելի բարեախոս ծնողներս, խորհենք ամեն մէկս կատարել մեր պարտականութիւնը գէթ մի օրով ուրախացնելով մեր դժբաղ կորցրածներին ու քոյրերին: Իշխանութիւն Մ. Թումանյան

ՊԱՅ ԱՅԵԱՐՇԵՑ

ԲՍԱՆ ԵՆ ՀԻՆԳ ՏԱՐՈՒՑ ԳԵՏԱՆ

Ճիշտ 25 տարի սրանից առաջ՝ վերջացնելով վրայ լեզուի նախնական ծանօթութիւնները, մեկը ձեռք գորկեցիք վրայ

գրականութիւնն ու պարբերական հրատարակութիւններն ուսումնասիրելու նաեւ չնչին բացառութեամբ ծանօթացանք այդ քառորդ դարի ընթացքում մեր հարեանների ամբողջ հին և նոր մատենախօսութեան և ուշի ուշով հետեցելու նրանց լրագրութեան և ամսագրերին: Մենք մեծ հաճոյք էինք գգում և շատ բազմաթիւ համարում մեզ, որ հնար ունէինք մօտիկից, իսկական աղբիւրներից, ճանաչելու այն ժողովուրդը, որի հետ պարբերից ի վեր, անյիշելի ժամանակներից սկսած, ապրել ենք կողք կողքի և մասնակցել յաճախ միմեանց ուրախութիւններին ու վշտերին:

Մեզ առանձին բաւականութիւն էր պատճառում մանաւանդ նրանց ընտիր, համով-հոտով, քաղցրահնչիւն բանաստեղծութիւնների ու պոյէմաների ընթերցումը: Միթէ կարելի է առանց հոգեկան մեծ հրճուանքի կարգաւ 12-դ դարի հսկայ գրող անձնան Շոթա Ռուսթաւելու «Դճնաւորը», մեծատաղանդ Նիկոլոզ Բարաթաշուի, Իլիա Ճաւահաւաձէի չքնաղ ստեղծագործութիւնները . . . Արժէր վրացերէն սովորել և տարիներ տրոնել հէնց միմիայն Ռուսթաւելու այդ չքնաղ երկասիրութիւնը կարդալու համար . . .

Մեր ընթերցողների համար, անշուշտ, հետաքրքրական կը լինի խմանալ, թէ ինչ եղբակացութեան հասցրեց մեզ մեր այդ 25-ամեայ աշխատանքը: Ինչ համեմատութիւն կարելի է անել արդեօք երկու դրացի ազգերի հայերի ու վրացիների գրականութեան և պարբերական մամուլի . . .

Այդ առիթով մենք առ այժմ կանենք միայն հետեւեալ թրուցիկ դիտողութիւնները:

Նախ և առաջ յարմարութեան համար մենք այս անգամ մի կողմն ենք դնում մեր և վրաց գրականութեան հին շրջանները և վերջնում միայն նրանց վերջին շրջանը, այն է 10-դ և ներկայ 20-դ դարը: Դա երկու ազգերի գրականութիւնների վերածաղկման շրջանն է, որ սկսում է համարեա միաժամանակ:

Այս շրջանում սկիզբ են առնում ու աւել կամ պակաս զարգանում գրականութեան բոլոր տեսակներն էլ երկու ազգերի մօտ: Ճաշտում կերպով աչքի է ընկնում, որ վրացիք աւելի խոշոր տաղանդով օժտուած բանաստեղծներ են հանդէս բերում, քան հայերը—Նիկ. Բարաթաշուի, Իլիա Ճաւահաւաձէ, Ալալի Մերեթլի, Շաա աչքի է ընկնում, որ վրացի գրողները՝ գրականութեան բոլոր ճիւղերում աւելի մանր, նիւար աշխատութիւններ են տալիս, այնպէս որ ի դուր կը լինի փնտրել նրանց գրական շուկայում «Կայծերի», «Դաւիթ-Քեղի», «Սաշապոյի յիշատակարանի», «Արսէն Դիմաքսեանի», «Կոռաճաղկի», «Հոյի խնդրի», «Մեկիքի աղջկայ», «Իկորդ Մարգարտունու», Լէօն Եփրեյոր Արծրունու, Ալիշանի «Այրարատի» և «Շիրակի», Դարազաշանի «Գննական հայոց պատմութեան», Տաշեանի «Հայ ձեռագրների ցուցակի» և հայոց այլ մի քանի տառնակ խոշոր գրքերի չափ աշխատութիւններ: Միւս կողմից առանձին կերպով աչքի է ընկնում նաև այն հանգամանքը, որ գրականութեան բանաստեղծական բաժնից դուրս եղած բոլոր ճիւղերում աւելի խոշոր, հասարակութեան բոլոր խաւերի վրայ գործող ազդեցութիւնն ու հմայք գործող գրողներ հանդէս են բերում աւելի չափով հայերը, քան վրացիք:

Այսպէս, օրինակ, վրաց վիպագրութիւնը չէ ունեցել իր Ռաֆֆին, վրաց գրամատուցիւնը իր Սուրբուհիանը, վրաց երգիծարանութիւնը իր Պարոնեանը, վրաց մանկակ. գրականութիւնը իր Ղազ. Աղարեանը, վրաց բանասիրութիւնը իր հայր Տաշեանը և նորայր Բիզանդապին, վրաց ազգագրութիւնը իր Ալիշանը ու Սրտանձտեանը, վրաց պատմագրութիւնը, իր Դարազաշանը, երիցեանը ու Լէօն, վրաց մանկավարժութիւնը իր Սեդրաք Մանգինեանը, վրաց երաժշտութիւնը իր Նկմալեանը, վրաց հրապարակախօսութիւնը իր Ստեփաննոս Նազարեանը և Գրիգոր Արծրունին . . .

Մենք աւելի մեծ գրողներ ենք ունեցել . . .

Մենք այստեղ առանձին հաճութեամբ պէտք է շեշտենք, որ

վերջին հինգ-վեց տարուայ ընթացքում ուսուցչապետ Ն. Մառի վրացի աշակերտներից մի քանիսը սկսել են վրաց պատմութեան և լեզուի մասին աչքի ընկնող հմտալից ու անաչառ ուսումնասիրութիւններ հրատարակել: Չենք կարող միւս կողմից առանց ցաւելու չյիշատակել, որ վրաց շատ հեղինակներ չեն կարողանում աւելի խոշոր գործեր հրատարակել իրանց չքաւորութեան և ժողովրդի անտարբերութեան պատճառով:

Ահա առ այժմ այսքանը կարող ենք ասել և այսպէս համոռոտակի՝ քսանհինգ տարի մեր հարեանների գրականութեան և պարբերական մամուլին ուշի ուշով հետեցելուց յետոյ. . .

Տիգր. Փիրումեան

ՅՐԵՐ ՓԵՐՍՈՒԿԱՆՆԵՐԻ ՄՄՈՒՆ (30 ՕԿՏՈՑՈՒՆ 1915 թ.)

Ներկայ արիւնայի պատերազմը յառաջ բերեց փախստականների աշնակի հոսանք թէ արեւմուտքի և թէ արեւելքի պատերազմական գործողութեանց շրջաններից:

Այդ երկու լայնատարած շրջանների խաղաղ ժողովուրդը ահաբեկուած մարդկային պատմութեան մէջ չը տեսնուած ու չը լսուած կոտորածներից, աւերումներից, թողնուած է իր նստավայրը, տուն ու տեղը, գոյքը, և խուճապելով ուղեւորուած է երկրի խորքերը, զրկուած ամեն բանից, միայն թէ փրկած լինի իւր կեանքը:

Փերմանական ու աւստրիական սահմանների մօտ Ռուստոտանի նահանջներից դիմում են փախուտի լեհեր, հրէաներ, լատիշներ և ուրաներ, իսկ Անդրկովկասի սահմանազրից շարժուած է նախ մեր տեղական ժողովուրդը Արգունի, Օլթի, Արդահանի ու Ղարսի մի քանի գաւառներից, և ապա՝ սկսում է մեծ հոսանք հայերի և ասորիների Տաճկաստանից և Պարսկաստանից: Փախստականութիւնը ստանում է հսկայական չափեր:

Անդրկովկասում փախստականների թիւը սկզբում հասնում էր մօտ 300 հազար հոգու, որոնցից մինչև 250,000 հայ էին, թէև ճիշտ ցուցակագրութիւն տակաւին չի կատարուած: Իսկ արեւմուտքում փախստականների թիւը միլիոնների է հասնում: Փախստականների փրճակը մեղմում վերին աստիճանի սրտաճնկ էր. քաղաքներ, գիւղեր, համապարհներ ու փողոցներ լցուել էին բուրիկ, մերկ, քաղցած փախստականներիով, որոնց մէջ կային շատ հիւանդներ շնորհիւ ճանապարհորդութեան ծանր պայմանների: Ոչ հասարակութիւնը, ոչ էլ կառավարութիւնը պատրաստ չէին նրանց ընդունելու և նրանց ծով կարիքներին զոհացում տալու: Առաջին օգնութիւն հասցնողը եղան հասարակական և ազգային կազմակերպութիւնները, բայց, չընայած նրանց անձնուէր, ետանդուն գործունէութեան ու ջանքերին, անգոր համդիսացան. ոչ նրանց ոյժերը ոչ էլ նրանց ունեցած նութրատութեամբ ժողոված նիւթական միջոցները չէին կարող բաւական լինել:

Եւ այդ դրութեան հետեանքը եղաւ ծանր և սգրալի: Մեր շրջանի փախստականների մէջ քաղցից առաջ եկան զանազան հիւանդութիւններ՝ հնդախտ՝ քոլերա, բժաւոր տիֆ և այլն, որոնք կլանեցին հազարաւոր մարդկային կեանքեր:

Արտասովոր աղէտի զէմ կոռուի կարող էր միայն կառավարութիւնը իր զօրեղ միջոցներով: Եւ ահա՝ 30-ն օգոստոսի ներկայ տարուայ հրատարակուեց փախստականների փրճակը բարուրելու համար Բարձրագոյն հաստատուած օրէնքը:

Ի նկատի առնելով, որ փախստականների խնդիրը ամենամեծ և ուշադրաւ ժամանակակից խնդիրներից մէկն է, մենք հարկաւոր ենք համարում առ այժմ ծանօթացնել մեր ընթերցողներին այդ օրէնքի ամենաշահական կէտերին թողնելով օրէնքի լիակատար թարգմանութիւն յետագայում:

*) Մանթ. Հայկական Կենտրոնական Ծովափի Ներկայացուցիչը Պետական Դումայի անդամ Վ. Մ. Պապաշանեանն է ընտրուած:

Փախստականներ ըստ օրէնքի իմաստի համարում են այն անձինք, որոնք հեռացում են իրենց բնակավայրից, երբ վերջինս ենթարկւում է վտանգի թշնամու կողմից կամ անցնում է նրա ձեռքը. փախստականներ համարում են նոյնպէս և նրանք, որոնք հեռացում են իրենց տեղից զինուորական կամ քաղաքացիական իշխանութեան կարգադրութեամբ, պատերազմական շրջանում զանուկ:

Միայն թէ այս օրէնքի ոյժը չէ տարածւում այն փախստականների վրայ, որոնք պատկանում են օտարահպատակ գերմանական ու աստորիական ազգութիւններին:

Փախստականների օգնութեան գործը կազմակերպելու, ղեկավարելու և հսկելու համար հաստատուած է Առանձին Խորհրդակցութիւն ներքին գործոց նախարարի նախագահութեամբ, որ համարւում է ամենարարձր պետական տեսանք:

Այդ Առանձին Խորհրդակցութեան անդամներն են Պետական խորհրդի եօթ անդամ, Պետական Դումայի եօթ անդամ, մէկ-մէկ ներկայացուցիչ բոլոր նախարարութիւններից, կովկասի Փախստական կողմից, Մեծ Իշխանուհի Տատիանա Նիկոլայանայի յանձնաժողովից, մէկ-մէկ քաղաքների ու գեմատույի իութիւններից և ազգային կազմակերպութիւններից, այն է Լեհական, Հայկական Կենտրոնական, Լատիշներ, Լիտովցիների և Հրէաների յանձնաժողովներից, Վրացոց և Բազուի մուսուլմանների Բարեգ. Ընկերութիւնների կողմից:

Առանձին Խորհրդակցութեան քննութեան և իրաւասութեան խնդիրները հետեւեալներն են. 1) Պետական գանձարանից ստացած զուգարանների բաշխումը տեղական մարմինների մէջ. 2) Փախստականների բնակեցնելը ժամանակաւորապէս զանազան վայրերում, նրանց անուանական ցուցակագրութիւնը, վերադարձը իրենց առաջուայ տեղերը, վերանորոգումն նրանց տնտեսութեան և յետագայ վիճակի բարուրումը. 3) Լուծումն հետեւեալ հարցերի. պահանջուեալ փախստականների տեղում թողած կալուածների և շարժական գույքի, հատուցումն փախստականների այն ֆլանների, որ նրանք կրել են պատերազմի հանգամանքներից, այլ և հատուցումն այն իրերի արժողութեան, որ առել է զինուորական իշխանութիւնը պատերազմական կարիքների համար. 4) Պատերազմից ֆլանսուած ժողովրդին հասցնել օգնութիւն փոխաւորութեամբ պետական գանձարանից. 5) Հոգատարութիւն փախստականների մատուր-բարոյական կարիքների՝ հիմնելով ներանց համար զարգացներ, դասընթացներն և այլն. 6) Դիւրացնել արտաքին գործոց նախարարութեան և չէզոք պետական ներկայացուցիչների միջոցով այն փախստականների և նրանց մերձաւորների հաղորդակցութիւնը, որոնք մնացել են իրենց ծննդավայրում. 7) Մշակումն հրահանգների փախստականների առթիւ նշանակուած գլխաւոր լիազօրների համար. 8) Մրադիր տեղական յանձնաժողովների կազմի և գործունէութեան համար.

Այս օրէնքի հիման վրայ Պետական գանձարանը ներկայ 1915 տարուայ համար առել է 25 միլիոն ռ. գործադրելու փախստականների գրութիւնը բարւոքելու համար:

Վերոյիշեալ Օրէնքի կէտերից երևում է, թէ ինչ լայն հիմունքների վրայ է դրուած փախստականների օգնութեան գործը, թէ ինչ լուրջ նշանակութիւն է առած փախստականների բազմաթիւ անտեսակ այժմեան կարիքներին, սկսած նիւթականից մինչև բարոյականը ու մտաւորը և ապագայում նրանց վերադարձի ու տնտեսութեան վերականգնման խնդիրներին:

Ոչ նուազ ուշադրութեան է արժանանում օրէնքի իմաստով ու հասարակական և ազգային կազմակերպութիւնների աջակցութիւնն ու մասնակցութիւնը, որոնց գործակցութիւնը համարւում է կարևոր:

Օրէնքի ոյժը չէ սահմանափակուած Ռուսաստանի նախկին պատերազմից առաջ եղած սահմաններում, այլ տարածւում է ասիական, ուր տիրում է ռուսաց իշխանութիւնը. հետեւեալէս

Տաճկաստանի և Գարսկաստանի և այն մասերում, որոնք այժմս գտնւում են Ռուսաստանի հովանաւորութեան ներքոյ:

Օրէնքը գեղեցիկ է, այժմ մնում է, որ գեղեցիկ կերպով էլ գործադրուի թշուառների, պատերազմի անմեղ զոհերի դուր վիճակը թեթեւցնելու համար:

Ս. Յարութիւնեանց

Արտաքին տեսութիւն

ԹԻԻՐՔԱՀԱՅԵՐԸ

Չարհուրելի թուանշաններ. — Երիտասարդ թիւրքերի զազանութիւններն անհամեմատ աւելի ահագին թուով են զոհ դնացել հայերը, քան հին թիւրք, կարմիր զազան և այլ այսպիսի յորջորջումներով պատկուած Արդիւ-Համիդի վայրագութեան: 1915 թուականի կոտորածների մասին հաղորդում են զանազան թուական տեղեկութիւններ: Այսպէս, «Մշակի» ասելով, Կ. Պոլսի հայոց պատրիարքը տեղեկացրել է ամենայն հայոց Վեհ. Կաթողիկոսին թէ բոլոր կոտորուած հայերի թիւը հասնում է 800 հազարի: Այս քանակութիւնն էլ զեկուցուեց անգլիական լորդերի պալատում, ուր սակայն, կասկած յայտնուեց թէ այդ թիւը չափազանցուած է: Այդ կասկածը հերքուեց զեկուցող լորդի կողմից, և ռուսաց ազգեցիկ «НОВОЕ ВРЕМЯ» թերթին էլ յայտնեց, թէ չափազանցութիւն չըկայ: Չընայած այս հանգամանքին, յայտնի թիւրքահայ գրող Զօպանեանը «Մշակի» մէջ պնդում է, թէ 800 հազարը չափազանց թիւ է: Այնուհետև յայտնի հայասէր լորդ Բրայսը իր արտասանած ճառերից մէկում յայտնեց, որ մինչև այժմ երիտասարդ թիւրքերի վոհմակը որի է անցկացրել մի միլիոն հայ, ասել է ամբողջ թիւրքահայութեան կէսը: Ամենավերջին տեղեկութիւնը, որ բերում է «Հորիզոն» թերթը, հիմնելով «Times» լրագրի հաղորդագրութեան վրայ, այն է՝ որ թիւրքիայում մինչև այժմ սպանուած, տեղահանուած կամ իսլամացուած են 835 հազար հայեր: Այս թիւը նախընթացների վերաբերմամբ արդէն բաւական նուազ է, թէև մնում է զարձեալ խեղճող իր աշուկութեամբ . . .

Կացութիւնը. — «World» լրագրի աշխատակիցը, որ զբնում էր հարաւ աքսորուող հայերի խմբերի ետեւից, որոնք Անատոլիայից քշուած են Արարական թերակղզու հարաւը, նկարագրում է այն արիւնազանգ կոտորածները, որ թիւրքերը սարքեցին Մենաքիւր սարերի մէջ, իմարա գիւղի շրջակայքում: Գնալով անապատում ամբողջ 8 օր, հալածական հայերի մի խումբ, բաղկացած 200 ձերուներներից և 600 կանանցից ու երեխաներից, սաստիկ տառապում էր քաղցից ու ծարաւից: Հալածական այդ հայերից շատերը ետ էին մնում կարաւանից, ուժասպառ լինելով թուլութիւնից և հիւժուելուց: Ամերիկացի թղթակիցները և չեզոք սանիտարական առաքելութիւնների մի քանի անդամներ օգնութիւն էին ցոյց տալիս և փրկեցին մի քանիսին այդ թշուառներից: Սակայն մօտ 100 հոգի սովամահ եղան:

Երբ թշուառները մօտեցան Մենաքիւր սարերին և տեսան հեռուից իմարա գիւղի մօտ բուսականութիւն, ուրախացան, որ շուտով կըստանան ջուր, ուստի վազելով դիմեցին գէպի փրկարար օաղիսի կողմը: Բայց զօրախմբի պետ թիւրք սպան, կարծելով թէ հայերը կամենում են փախչել, հրամայեց զօրախմբին գնդակահարել փախչողներին: Գնդակահարութիւնից յետոյ, երբ մի քանի տասնեակ հայեր ընկան, ձիաւոր զինուորները սկսեցին թրերով կոտորել հայերին: Տեղի ունեցու մի արիւնազանգ կոտորած, որը ոչ ոք չըկարողացաւ կասեցնել: Թիւրքերը և քիւրդերը, կանգնեցնելով փախչող ամբոխը, մտան նրա մէջ, և սկսուեց թշուառ և տանջուած հալածականների ընդհանուր կոտորած: Սպանուեցին և վերաւորուեցին մօտ 300 հոգի: Դուրսը Խիմանէցը, որ սպանական սանիտարական առաքելութեան անդամն է,

փորձեց եւս պահել թիւրք տպայի ետանդը, իբրեւ պատասխան ստացաւ մի գնդակ իր ուսին:

«World» թերթի թղթակիցը, նկարագրելով այդ դէպքը, կցում է, թէ Ամերիկան չէ կարող թոյլ տալ աշխարհի ոճրագործութիւններ, որպիսին կատարում են թիւրքերը հայերի դէմ: Ամերիկան պարտաւոր է ծալրայեղ միջոցներ ձեռք առնել, կանգ չառնելով նոյն իսկ թիւրքիային պատերազմ յայտարարելու առաջ:

«Matin» ֆրանսիական թղթակիցը հաղորդում է, որ Կ. Պոլսից գնացած մի պաշտօնեայ պատմել է նրան հետեւեալը: «Բոսֆորի վրայ տեսայ երկու ամիսաբարձ նաւ, որոնց կապել էին երկու ուրիշ նաւ՝ լիցուած հայերով, կիներով և աղաներով: Ընդ առաջ ժամանակ մի պայթում լուսեց, և չորս նաւերը ջրի տակ գնացին, իրանց հետք տանելով բոլոր մէջիները»:

Այն պէս, որ Կ. Պոլսի մէջ տեղի է ունենում, նոյնիմանիք 18-ի նիստում, որպէս հաղորդում է «Ներքին» թերթի թղթակից Ա. Սափրաստեանը, հայասէր պատգամաւորներից մէկը, Ռիբլմ, թախանձել է, որ անգլիական կառավարութիւնը ի գործ գնի բոլոր հնարանք միջոցները ոչնչելու հայ փախստականներին, որոնք զեռ կոտորուած չեն թիւրքերի կողմից:

Այս առիթով տեղի ունեցան բանախօսութիւններ, որոնց բովանդակութիւնն այսպէս է հաղորդում թղթակիցը.

Պ. Օ. Կոնոր, իրլանդական նացիոնալիստ կուսակցութեան լիդըրներից, ոյժ առելով պ. Ռիբլմի մէջ, դիմել է կառավարութեան խնդրելով փող նուիրել հայերի սպանութեան գործին և օրհնել նրանց տառապանքները: Հայաստանի անմահ կենսունակութեան մասին գովեստներ ասելուց յետոյ, պ. Օ. Կոնոր կարծիք է յայտնել, որ եթէ անդ. արտաքին գործերի մինիստրութիւնը դիմէ Ամերիկային խնդրելով նրա միջամտութիւնը, տարածութեամբ իրենք կը ստանալին զրական պատասխան:

Լորդ Ռոպերդ Սէսիլ, արտաքին գործերի մինիստրութեան պարլամենտական ենթաբաժնից, պատասխանելով սրբ. Էդուարդ Գրէի անունից, ասել է, որ թիւրքերի ձեռքով կատարուած հայկական կոտորածներից աւելի զարհուրելի ոճիր՝ չի գործուել աշխարհիս պատմութեան մէջ: Նա հաւատում է, որ աշխարհիս ամեն կողմ ցրուած միասնացմանը այդ կոտորածների վրայնայում են այնչափ զգուհորով, որչափ անգլիացիք, նա ասել է, որ թիւրք կառավարութիւն անուսնուող սրբիկանների մարդասպան փոճակից մէկը, որ պատասխանատու է այդ կանխամտածուած արիւնհեղութեան, վերջերս պարծեցել է, որ ինքը և իր բարեկամները վեց ամսուայ ընթացքում աւելի մեծ թուով հայեր են սպանել, քան Արցույ Համիդը 30 տարուայ ընթացքում: Նրանց արդարացի ոչ մի գործուած ու պրովոկացիա չեն պատճառել հայերը: Ամերիկայում եղել են զրոյցներ, ասում է լորդ Ռ. Սէսիլ, որ մենք, անգլիացիք, հայերի հետ սարքել ենք ինտրիգներ ապստամբութիւն առաջացնելու գիտաւորութեամբ և ուրեմն մենք պատասխանատու ենք զրանց հետեւելով առաջացած սարսափներին: Անգլիոյ մի ամբաստանութեան համար ոչ մի հիմք չկայ, ասել է մինիստրը: Այս երկրում ոչ մի ինտրիգ չի տարուել հայերի հետ, ոչ մի փորձ չի եղել նրանց ապստամբեցնելու թիւրքերի դէմ: Ինքը հաւատարմեքներ է տալիս, որ եթէ քրիստոնական նաւատորմը տեսնի ոեւ պատեհութիւն փրկելու վերապրող հայերի կեանքը, նրանք անմիջապէս կօղտուեն այդ առիթից, սակայն հայերի համար հնարանք ամենամեծ պաշտպանութիւնը կը լինէր յաղթութիւն այս պատերազմում, ասել է հանգուցեալ լորդ Սոլսբրիի գաւակը՝ լորդ Ռ. Սէսիլ: Այդ նպատակին պիտի ուղղուին մեր գլխաւոր ջանքերը որոշ սահմանափակումներով. նա ասել է, որ եթէ լինի ոեւ առիթ օգնելու հայերին մեր հիւսիսային կամ մեր գլխաւորական և նաւային ուժերով, եթէ լինի որ և իցէ հնարանքութիւն, քրիստոնական կառավարութիւնը զգում է, որ դա մի աղետաբեր փէ՛ն նպատակ է, որին կարելի է գործածել այս երկրի ոյժերը: Խնդիր է յարուցել, որ գործարար Նիքսոն, Միջազգային անգլիական գոր-

քերի նրամանատարը, օգնի հայ տեղահանումներին, որ որ հնարանք է: Այդ հրահանգը տրուած է Նիքսոնին և Սէսիլ յոյս է յայտնել, որ դա կունենայ լաւ արդիւնք:

Գալով այն խնդրին, որ մենք դիմում պէտք է կատարենք ամերիկեան կառավարութեան և զուգահեռական հատարակապեւութեան, եւ պատասխանում եմ, ասել է լորդ Ռ. Սէսիլ, որ եթէ այդ կառավարութիւնները օգտակար համարեն բողոքելու Գերմանիային, ոչ որ աւելի կուրախանայ և սրապցին կողջունել մի աշխարհի վե՛ր, քան այս երկրի կառավարութիւնը. սակայն մենք չենք կարող հրամայել և նոյն իսկ թելադրել անկախ և չէզոք երկրների կառավարութիւններին և մատնանշել նրանց պարտականութիւնը նմանօրինակ հանգամանքներում: Գերմանիան այժմ միակ ազգն է, որ կարող է փրկել հայերին, եթէ կամենայ: Տրամաբանական է, որ գերմանական միլիտարիզմի գաւառները առաջնորդել է այսպիսի ոճիրների, և մինչև նրանք չթողնեն այդ կառավարութիւնը, անպայման յարոյսական մտանկութեան տակ իրոր կրնան են:

Լորդ Ռոպերդ Սէսիլի ճառը, որի գլխաւոր մասերն են միայն տալիս, ընդունուել է բուռն ծափերով:

Համաւերաբար պատերազմ

Պատերազմի ընդհանուր դրութիւնը վերջին երկու շաբաթների ընթացքում ներկայացնում էր հետեւեալ տեսարանը:

Արեւմտեան ճակատում, որ Միացած Ֆրանս-անգլո-թելիական ուժերը կուում են գերմանացիների դէմ, միննայն կացութեան մէջ է, ինչպէս էր մի տարուայ ընթացքում, այն է մանր պատերազմ, դիրքերի պատերազմ, որ գլխաւորապէս թնդանոթային կրակն է արապետում: Այս տեսակ պատերազմի մէջ կողմերը խոր խրամատներ, ստորերկրայն անցքերի մէջ են ամրացած և աշխատում են իրար ոչնչացնել ահաններ փոխելով և թշնամու դիրքերը օղը թնդնելով և այլ միջոցներով: Գերմանական ուժը միշտ թնդանոթային հրաձգութեան ամենաբարձր աստիճանի վրայ պահել է եղել: Ֆրանսիացիները և անգլիացիները ներկայումս այդ կողմից հաւասարուել են գերմանացիներին: Բայց և այնպէս, խոշոր պատերազմական գործողութիւններ այդ ճաճկտի վրայ տեղի չեն ունեցել:

Արեւմտեան ճակատին համազօր նշանակութիւն ունի, առաջնորդող կարեւորութեան տեսակէտից, արեւելեան կամ ուսական ճակատը, որ տարածում է Ռիգայից մինչև Ռուսիայի սահմանները: Այս գծի վրայ իրար դէմ կանգնած են ահագին բանակներ, որոնց թիւը տասնեակ միլիոնների է համարում: Գերմանական և աւստրիական բանակներն այս գծի վրայ յարձակութեան դիրք էին բռնած, բայց ուսական բանակը աշնանից ի վեր կանգնեցրել է թշնամու առաջնորդութիւնը և այն ժամանակից պատերազմական գործողութիւնները ամբողջ ճակատի երկարութեամբ կատարում են փոքր շափերով և ունին տեղային նշանակութիւն: Թշնամու գլխաւոր ջանքերը ուղղուած էին Ռիգայի և Դուինսկի դէմ: Այս երկու կէտերում ուղում էին պատուի ուսական դիմը, բայց բոլոր այդ փորձերը յաջողութիւն չունեցան: Վերջին օրերս նկատելի են զարձեղ նշաններ, որոնք ցոյց են տալիս թէ գերման-աւստրիական զորքերը զարձեղ պատրաստում են առաջնորդութիւն այդ երկու ուղղութեամբ: Ռուսական ճակատի կարեւոր դէպքերից մէկն էլ այն է, որ հիւսիսային զորքերի գլխաւոր հրամանատար գեներալ Ռուզսկին, հիւսիսային պատճառով, թողել իր պաշտօնը: Ներկայ պատերազմում գեներալ Ռուզսկին առանձնապէս անուն հանեց իբրեւ տաղանդաւոր զորավար:

Եւրոպական հողի վրայ, արեւմտեան և արեւելեան ճակատների վերաբերմամբ, կայ և մի ընդարձակ ու կարեւոր ճակատ հարաւայինը: Այստեղ, արեւմտեան թեր վրայ, Բալթիկան պատե-

էր սուգուել, թափանցել նրա խորհրդաւոր խորութիւնը, սակայն հանդիպելով դիմադրութեան, բողոքաւ երկնքի հրեղէն աչքը արտենդութիւնից կարմրել, կրակ էր կարել, աննդուն նեարդայնութեամբ անընդհատ թարթում էր, կարմիր լոյսի, զեղին ոսկու առատ փոշի ցանելով նաւահանգստի վրայ, որտեղից նաւաստիները հրաժեշտի ազմկոտ ողջոյն էին ուղարկում մեզ: Հսկայական ամֆիթատրոն յիշեցնող քաղաքի բնակիչները պատուհաններից, պատշգամբներից ծագիկ էին շարում մեր ճանապարհին, թաշկի-նակ շարժում, բարի երթ մաղթում և յաղթութիւն ցանկանում մեզ: Հոգեթինգ կեցցէները բերանից բերան անցնում, միանում, ուժեղանում, անկողնազոր փոթորկի պէս ցնցում էին սար ու ձոր: Եհամ, փամբ հեացող շոգեմեքենան, կարծես ամաշելով այս ցոյցերից, աւելի ու աւելի արագանում, խուսափում էր դէպի հիւսիս, դէպի Մեծ Ռուսաստանի լայնածիր դաշտերը: Մի փոքր և շքեղ զարդարուած քաղաքը մեր տեսողութիւնից կտրուեց, անցաւ մեր յիշողութեանը: Հարաւի մութ գիշերը ներս նայեց վազոնի բաց պատուհաններից, ու խաւարը իւր անշոշափելի թանձրութեամբ լցրեց ամեն դատարկութիւն:

Ընկեր սպաները՝ տակաւին սրտատուշ բաժանման ազդեցութեան տակ շարունակում էին լուռ մտմտալ իրենց տեսածն ու զգացածը: Ամենքիս համակող նախարական լուսթիւնը խանդարեց պարույնիկ Ռուսիանը, որին մայրը կայարանում այնքան երկար խաչակնքում և օրհնում էր, ջերմ համբոյրների ու արցունքի տաքութի տեղալով նրա կոնաձև զլխին:

Հետաքրքիր է, կրքոյ խաչ օրը, երբ մեզ կը գիմաւորեն այսպիսի հանդիսաւորութեամբ, յաղթութեան գափնիներ փոխով մեր ոտների տակ:

Որ այդ օրը գալու է, ես չեմ կասկածում, կասկածելի է միայն մեր մասնակցութիւնը այդ տոնախմբութեանը: չէ՞ որ ներկայ պատերազմը անյատակ անդունդի պէս մեզնից տասնեակ հազարներ է կուլ տալու, մինչև կընչի խաղաղութեան ժամը, պատասխանից կապիտան Մաքսիմենկօն ու վառեց զլանակը:

Ի՞նչ ասես չէի տայ, պարոններ, եթէ մէկ էլ դառնայի ձեր գողարկի քաղաքը և ռոմպանեայ այգում: Նստած, դիտելի մույլ Պոնտոսի երկկոյնան գուարթ խաղը, հառաչեց պրապորշիկ Թրիստիանովը, որ Պետրոգրադից էր: Զգիտեմ ինչ՞ա, մի ծանր նախազգացում ճնշում է սիրտս: Էլիքսէյ Իւանովիչ, կատակելով դիմեց նա իր վաշտապետին: Խօշ կատէր, եթէ առաւօտեան ձեզ հրաժարական տամ, չեմ ուզում ծառայել, հօ ոյժի բան չէ: Երդուում եմ բժիշկ Կոզանի Մեովայով, որ առանց ինձ էլ կըջարդէր գերմանացիների բարձր բռնած քիթը: Առանց քեզ, չգիտեմ, բայց որ առանց ինձ Ռուսաստանը կարող է հրաշալի պատերազմել, — այդ ամենքդ էլ կըվկայէր, վրայ բերեց բժիշկը, մեծ, կարմիր քթով մի թզուկ հրէայ, խիստ չրջանայեաց ու արամիա:

Դրանով էլ խոսակցութիւնը վերջացաւ: Մեզանից իւրաքանչիւրն անձնատուր իւր անհատական մտքերին ու խոհերին, բուսական մտադրագ էր, թէև ընդհանուր տրամադրութիւնը լաւ էր և յաղթանակի հաւատը պայծառ: Միջանցքում, կանգնած պատուհանի դիմաց, ես անթարթ աչքերով նայում էի գույսը, թէև ոչինչ չէի նկատում: Տարածութիւնը և ժամանակը մերժող մտքի արագութիւնը ունեցող վերջին գէպերը պաշարել էին ինձ: Մեծ Ռուսաստանը, պաշտպանելով փոքրիկ Մերքիայի արդար զաւար, մերկայցրել էր իւր սուրբ, և նրա անուպա զօրքերը լեռներից վազող հեղեղների պէս տարրեր ճանապարհներով, ժողովրդի ցնծագին խրախուսանքով, շտապում էին գէպի սահմանը, հատու հարուստով կտրելու այն ձեռքը, որը փորձում էր սլաւուն ազատ ժողովրդի համար սարկութեան շղթաներ կոտլ...

— Ո՞վ, հապա օ՞վ է խորտակելու իմ դժբախտ հայրենիքի միտքն ու հոյին կաշկանդող երկաթէ օգերը, պարանոցը ճնշող

առեկական անարգ լուծը, որի ծանրութեան տակ կտրացած՝ Մայր Հայաստանը դարեր շարունակ արիւն-արցունք է լալիս:

Ռուսաստանը, Հիւսիսի վէս Արմիւր, — հաւատում եմ ես և այդ հաւատով էլ կուտի դաշտ եմ գնում: Դեղեցիկ է կեանքը, հրապուրիչ՝ արևի լոյսը, բայց պակաս զեղեցիկ, նուազ հրապուրիչ չէ նաև մարտի գոռ հոնդէսում մահը, որ ազատ կեանքի, անկախ գոյութեան է կանչելու մի կիսամեռ ժողովուրդ, մի ստրուկ երկիր...

Բարով մնաս, սիրելիս, եթէ ուզում ես յիշատակս վերաւորել, մահուանս լուրն առնելիս տխրիր ու արտասուիր:

Վ. Արմէն

Մ ա հ ա ց ու ց ա կ

ԿԱՐԱՊԵՏ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՏԷՐ-ՄԿՐՏԶԵԱՆ

Նոյեմբերի 18-ին Բագուի Նաթարգիւնարերոզների հիւանդանոցում, արեան վարակումից, որ հետեւանք էր վիրաւահատութեան, վախճանուեց և 22-ին մեծ հանդէսով Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցու բակում թաղուեց Շամախու թեմի առաջնորդ Կարապետ Կախիկոպոս Տէր-Մկրտչեանը...

Հանգուցեալը հայ ժամանակակից՝ արդէն շատ սակաւաթիւ նշանաւոր հոգեւորականներից մէկն էր, և նրա մահը մեծ կորուստ է նախ և առաջ հայ եկեղեցու համար: Ծնունդ է Դոդթան գաւառի Յոնա գիւղում 1865 թուականին, ուրեմն հազիւ 50 տարեկան էր և գեռ երկար կարող էր ծառայեցնել իր մտաւոր ոյժերը հայ եկեղեցուն և ժողովրդին, եթէ անակնկալ և անհասկանալի պարագաների մէջ առաջացած մահուան զոհ չգնար:

Իր ուսումն աւարտել է Էջմիածնի ճեմարանում Մակար Կաթողիկոսի օրով: Այդ ժամանակներն էին, որ Էջմիածնի պաշտօնական շրջանակներում և հասարակութեան որոշ, նոյն իսկ առաջնորդ խաւերում, մի տեսակ ազգային փրկութիւն էր համարում կրթութեան հոգեւորականներ պատրաստելը, հասկանալով այդ կրթութիւնը զուտ եկեղեցական, աստուածաբանական մշտնջող, Էջմիածնի ճեմարանը պիտի լրացնէր այդ պահանջը: Այս նպատակով էլ աստուածաբանութեան ուսուցչի պաշտօնով Էջմիածին հրաւիրուեց Մազարիտ Կախիկոպոս Օրմանեանը: Կարապետ Տէր-Մկրտչեանը նրա աշակերտն էր: Ընդունելով կուսակցութեան, նա ուղարկուեց Գերմանի աստուածաբանական բարձր կրթութիւն ուսանալու համար: Աւարտելով ուսումը, Կարապետ ստրկաւագր վերադարձաւ Էջմիածին արդէն Թրիմեան Կաթողիկոսի օրով 1893-ին և այնուհետև սկսեց արագ աչքի ընկնել և անուն հանել իր ընդունակութիւններով:

Դժուար է մի փոքրիկ յօդուածում թուել նրա վարած պաշտօնները եկեղեցական և դպրոցական ասպարէզներում և մանրամասն գնահատութիւններ անել: Կասեմք որ նա եղել է ուսուցիչ և տեսուչ ճեմարանում, թեմակալի փոխանորդ Երեանում, առաջնորդ՝ Ատրպատականի և վերջը՝ Շամախու թեմերում:

Բայց վարչական գործունէութիւնը չէ, որ Կարապետ Կախիկոպոսին յատկացրել է որոշ տեղ մեր իրականութեան մէջ:

Նրա համար համրաւ ոտեղծողը եղել է նրա մանկավարժական, բայց առաւելապէս նրա պրական գործունէութիւնը: Այս ասպարէզում շատ քեղմուտք է եղել նրա եռանդը: Մի շարք տարիներ վարել է «Լեւոնարատ» ամսագրի խմբագրութիւնը, և այդ տարիները զույգ լուսագոյներն են Էջմիածնի պաշտօնական ամսագրի երկարամեայ դժգոյն կեանքի մէջ: Բայց աւելի կարեւոր եղել է նրա մատենագրական-բանասիրական գործունէութիւնը: Հրատարակել է մի շարք ձեռագրեր գիտական բացատրութիւններով և ընդարձակ ուսումնասիրութիւններով և այդ հրատարակութիւններից մի երկուսը կարեւոր նշանակութիւն են ստացել և եւրոպական գիտնականների շրջանում: Այսպէս սրբնակ, Իրի-

*) Վերնագրերը ես եմ գնում:

նկատի գործի հայերէն էին թարգմանութեան հրատարակութիւնը գերմաներէն նոր թարգմանութեան նկատ, որ կատարել է Կարապետ եպիսկոպոսը իր աշակերտ Լեւոնի վարդապետի աշխատակցութեամբ:

Ինքնուրոյն աշխատասիրութիւնների մէջ Կարապետ եպիսկոպոսը երևան է գալիս իբրև աշակերտ այն գերմանական աստ-

ուածարանական դպրոցի, որի փայլուն ներկայացուցիչն է ուսուցչապետ Հատնակը, մի դպրոց, որ գինուած է թմնագաւառական լուրջ ուղղութեամբ և որ աւանդութիւնների, առաքելների, զրոյցների մէջ պատմական իրողութիւններն է գտում և լուսարանում: Կարապետ եպիսկոպոսը գերմանական այդ դպրոցի շափ համարձակ ա խիզախ չէր և հարկաւ չէր էլ կարող լինել իբրև եկեղեցու պաշտօնական: Բայց և այնպէս, նա առաջինն էր, որ թմնող ու վերլուծող աստուածաբանութեան տարրերքները մտցրեց մեր մէջ: Այս կողմից նա անկասկած առաջադէմ երևոյթ էր, եթէ համեմատենք նրան հայ աստուածաբանների և մանաւորապէս նրա ուսուցիչ Օրմանեանի հետ: Բաւական է ծանօթանալ հէնց միմիայն սուցիչ Օրմանեանի հետ: Բաւական է ծանօթանալ հէնց միմիայն սուցիչ Օրմանեանի հետ: Բաւական է ծանօթանալ հէնց միմիայն սուցիչ Օրմանեանի հետ:

Սակայն Կարապետ եպիսկոպոսի ուշադրութիւնը միշտ եկեղեցական գրականութեան և աստուածաբանական հարցերի վրայ բեկնուած չը մնաց: Նրա վերջին աշխատութիւնը «Տոբեանք և Մելիք-Շահնազարեանք» մի գնահատելի, և լուրջ և պատմական ուսումնասիրութիւն է, որ ապացոյց է, թէ որքան լաւ պատրաստուած էր և որքան լաւ յնական կարողութիւններով օժտուած: Մի բեղմնաւոր ոյժ էր Կարապետ եպիսկոպոսը և հայ պատմագրութեան համար:

Այսպիսով Կարապետ եպիսկոպոսի մասը մի խոշոր կորուստ է և հայագիտութեան համար:

|| 6 | 9 | 10 | 11 | 12 | 13 | 14 | 15 ||

Նոյեմբերի 28-ին Քիֆլիսում վախճանուեց, 72 տարեկան հասակում այն մանկավարժութեան առաջնակարգ գէմքերից մէկը, Սեդրակ Մանդինեան: Նրա գործունէութիւնը ամբողջովին անցելով է պատկանում: Չորսերով երկար աւելանալից ի վեր է անցելով է պատկանում: Չորսերով երկար աւելանալից ի վեր է անցելով է պատկանում: Չորսերով երկար աւելանալից ի վեր է անցելով է պատկանում:

Մանդինեանը պատկանում է 60-ական թուականների մեր այն սերնդին, որի անձնագործ ջանքերով և զաղափարական անշահախիտութեամբ ստեղծուեցին հայ ժողովրդի ազգային-կույտութեական խոշոր յենարանները մամուլ, թատրոն և զեղարուեստ: Մրնուած լինելով Քիֆլիսում, Մանդինեանը կրթութիւն ստացաւ Լազարեան ճեմարանում, որ 50-60-ական թուականներին հայ ժողովրդի լուսատու փարոսն էր և ազգային գործիչների որբանր:

Այդ մեծագոյն դպրոցի աւանդութիւններով գինուած երիտասարդը մանուած է կեանքի մէջ և վաթսուական թուականներին Քիֆլիսում աշխատող թարմ ոյժերից մէկն էր, ասպարէզ բնութիւնով հայկական թատրոն, որի շնորհալի և եռանդու ծառայողներից մէկը դարձաւ երկար ժամանակ:

Խօթանանական թուականների սկզբին Մանդինեանը թողնում է թատրոնական աշխարհը և յանձն է առնում աւելի մի մեծ առաքելութիւն, որի նպատակն էր հայ դպրոցը: Դպրոցներ մեծք այդ ժամանակ բաւական ունէին, բայց նրանց մէջ տիրապետում էր հին խալիֆայական մանկավարժութիւնը:

Պէտք էր վերանորոգել այդ կրթական հիմնարկութիւնները, մտցնել նրանց մէջ եւրոպական մանկավարժութիւն... Այս մի մեծ, կեանքի և մահուան նշանակութիւն ունեցող պահանջ էր: Մանդինեանին էր վիճակում այդ շարժման առաջին ուսմիտան լինել: Գերմանիայից նա վերադառնում է հայրենիք, բերելով իր հետ գիտական մանկավարժութիւնը և իբրան յատուկ եռանդով սկսում է թէ ժողովրդականացնել իր ձեռք բերած գիտութիւնը և թէ զործադրել զոլորդական աշխատանք:

Առաջին անգամ Մանդինեանն է որ սխտեմարտը հիմք է դնում մանկավարժական մասնագիտական գրականութեան: 1876 և յաջորդ թուականներին Արդար Յովհաննիսեանի հրատարակութեամբ լոյս տեսան նրա մի շարք գրութեանը: Դպրոցական տաւածանագրութիւն «Ուսուցման եղանակ», «Երօժիտ» և այլն: Այնուհետև նրա աշխատութիւնները, նուիրուած հայ դպրոցական կարիքներին, լոյս էին տեսնում պարբերական հրատարակութիւնների մէջ: Դպրոցավարական ուղղութիւնները, մեզանում սկզբից վաղ սկսեցին բնորոշուել իրար հետ, առաջացնելով յաճախ սուր բանակոխներ: Մանդինեանը այդ կռիւների մէջ միշտ մի առանձին կողմ էր կազմում: Յայտնի է, թէ որքան տաք ու կրկնաբանակոխներ ծագեցին երկար ու ձիգ տարիներ շարունակուեցին նրա և Լազարոս Աղայեանի մէջ:

Մանդինեանը փորձել է իր ոյժերը և գոտադրքեր կազմելու, բայց այս ասպարէզում շատ մեծ յաջողութիւն չէ ունեցել: Մի ժամանակ շատ յայտնի էին նրա կազմած դասագրքերը՝ «Նահապետական» և «Հայրենի աշխարհ»: Ապրիլին գիւղականական աշխարհ, Բայց դրանք երկար չը պահուեցին դպրոցներում և մոռացուեցին: Մի քանի տարի առաջ նա տպագրեց այբբենարան և ուսուց լեզուի դասագրք, որոնք նայնպէս յաջողութիւն չունեցան:

Ունեւանմատ մեծ նշանակութիւն ստացան նրա գործնական պարագմունքները հայ դպրոցներում: Երկար ժամանակ նա պաշտօնավարել է Ներսիսեան դպրոցում և էջմիածնի ճեմարանում, կարճ ժամանակով տեսուչ է եղել Քիֆլիսի, Դարաբաղի եւրեանի թեմական դպրոցներում ու ամեն տեղ նրա գործունէութիւնը եղել է բեղմնաւոր... Նա պատրաստել է բազմաթիւ ուսուցիչներ մեր տարրական դպրոցների համար:

Յատկապէս պատուաւոր դեր կատարել է Մանդինեանը Դարաբաղի թեմական դպրոցի պատմութեան մէջ: Թէև միայն մի

Կ Ա Ր Ա Պ Ե Տ Կ ՈՒ Ս Ի Կ Ե Ա Ն

Հետագիտը լուր բերեց, որ Մոսկուայում զեկաների 12-ին ժախճանուեց Հազարեան ճեմարանի ուսուցիչ Կարապետ Կուսիկանը:

Հանգուցեալը ծնուել է Արմատիր աւանում և իր ուսումնաւորացել էր Հազարեան ճեմարանում, ուր և մնաց, ուսումնաւորութեան յետոյ իրեն հայոց լեզուի ուսուցիչ: Այս պաշտօնը նա վարել է երկար տարիներ և միշտ աչքի է ընկել իր բարեխղճութեամբ: Միաժամանակ նա շատ եռանդուն մամուկցութիւն ունէր Մոսկուայի հայ գաղութի հասարակական գործերի մէջ:

Հանգուցեալը վաստակաւոր էր և հայ դրականութեան անդրելու: Նրա գրչին են պատկանում մի քանի գրական-քննադատական ուսումնասիրութիւններ, որոնց մէջ լուսաբանում են զխաւորապէս վաթսուական թուականների մեր գրական հասարակական շարժումները (Նապարեան, Նալբանդեան, Շահազիզ, Գամառ-Քաթիպայ): Իր գործունէութեան ընթացքում հանգուցեալը հաւատարիմ է մնացել հասարակական լուսագոյն, առաջաւոր իդէալներին:

Մեր խորին վշտակցութիւնն ենք յայտնում ազնիւ գործիչի մահուն առիթով...

Գ Ե Ղ Ա Ր Ո Ւ Ե Ա Մ

Բ ա ր ձ ր ի ց

Իմ բարի սրբոյ էն մեծ խոհերից,
էն մեծ խոհերի անհուն խորերից՝
կամեցաւ՝ ելաւ իմ հրգօր հոգին,
Որ բարձրից նայի Աստու աշխարհին:

Ու պայծառ ցոլաց դէպ վերին այեր՝
Մարդկային ամեն հընարքներից վեր,
վեր ամեն շուքից և շամանգաղից՝
Մինչև լուսեղէն ոյորան անթախիւ:

Ու իր հալազատ բարձունքիցը լոյս՝
Մնշար, անաշուռ, անդորր ու անյոյզ՝
Պարզ, ամենաաւան հայեացքովը նա
Ճառագեց ներքե՝ աշխարհի վերայ:

Տեսաւ աշխարհքը՝ գեղեցիկ, անվերջ,
Եւ հայրենիքներն անձուկ նրբա մէջ,
Եւ աստուածները նըրանց զանազան,
Եւ սուրբերը խիստ, խրատոգ ու դաժան:

Տեսաւ՝ ուսումն են ամենքն ամենքին,
Ամեն հայրենիք իրեն զաւակին,
Եւ իր պաշտողին ամեն մի Աստուած,
Եւ կեանքը տանջանք, ցաւ համաաւարած:

Ու ոչ մի երկիր չըկայ հանգչելու —
Խոր, արարչական հանգիստն անխըռով,

Ու ոչ մի անկիւն չը կայ շընչելու
Շունչն Աստուածային՝ լի անվերջ սիրով...

Անպատում վըշտով վերստին նայեց
Իմ էս մեծ սըրտին՝ աշխարհքից էլ մեծ, —
Անսահման աշխարհք, և սէր ընդհանուր,
Եւ մարդը սրախ, և երգ ամենուր...

Ու իջաւ նորից էնտեղ հանգչելու —
Խոր, արարչական հանգիստն անխըռով,
էնտեղ հանգչելու, էնտեղ շընչելու,
էն մեծ խոհերով, էն անվերջ սիրով...

Յովհ. Թումանեան

Ե Ր Ե Ս Ա Յ

(Նուէր Ա-իս յիշատակին և նրա մօրը)

Կարծես մըրիկն անցաւ այդ գիւղից: Զարկեց ու անցաւ
Այնպէս ազմկայոյց էր ու աւերիչ այդ ասքեարը, որ զարկեց
գիւղին ու գնաց: Եւ ահա նրա գունդը դաշտի հեռունքը դեռ
սկիւն է տալիս:

Ահա վերջին անգամ սե կէտի պէս երերաց նա և անհետա-
ցաւ հորիզոնում: Դաշտը մեռաւ: Հեռունքը կլանչեց վերջին
շունչը և նա էլ կորաւ: Եւ գիւղի վերայ շոքից մի զարնուրի
լուծիւն: Ճամբի փողին կամաց կամաց ծալեց իր թևերը խրճիթ-
ների, ճամբի քարերի և ջրի ու արեան կիտրոտ լճակների վրայ:
Ճանճերը բաց արին իրենց անմիտ հանդէսը ցիրուցան դիակների
վրայ, որ տեղ փալամների պէս անփոյթ փռուել էին զոհների
առջև, ճամբի վրայ, կտուրների:

Հէնց գիւղամիջին, աղբրի մօտ տարորէն գիրքերով թափ-
ուած էր դիակների մի խումբ:

Ահա մէկը, խնկազոյն գէմքը թաղել է ցիխի մէջ՝ ընկել է
բերնաքմար, թևերը ծալել է փոքի տակ: Աղբրի բարակ ջրի մի
ժապաւէն քաշում տանում է նրա արիւնը: Միւսը պառկած է
մէջքի վրայ, թևերն ու ոտները չսկիւ, բաց է արել բերանը և
ապակի աչքերը դամել է երկնքին: Խիստ է նրա հայեացքը և
սաստիչ: Միւսներն ընկած են մէջք մէջքի, իրար վրայ, ոտն ու
ձոց: Մի շոր պառաւ ձեռ՝ մատները չոած՝ տատաակի պէս ցցուել
է վեր և կարկառու գէպի երկնք: Մանուածապատ երակները,
կապտել են ուռել, ջրածիգ մատները մաղիների պէս խրուել են
կարծես մի աներևոյթ մարմնի մէջ:

Ժամանակը շարունակում է իր ընթացիկ գործը: Արեւը
թևքում է դէպի մայր: Բայց գիւղը իր տեսքը չի փոխում: Մեռ-
նողները մեռել են, խրճիթների դռները կիսափակ, կամ կոտրած
ու բաց, աւերածների դերանները որը ցից, որը գիւղամած՝ ըն-
դունել են միեւնոյն անշարժ գիրքը և սառել, մնացել: Եւ ահա
մի խրճիթ դռան առջև ընկած է մի մատաղ կին: Հագիւ քսանե-
րեք տարեկան կը լինի: Անահիւր է, խոշոր աչքերը չոր ու գունատ
դէմքին՝ փայլում են արտասովոր ջիւղով: Նա վերաւոր է, մէջքին
հարուածել են սրով, և արիւնը գնում է: Ահա անքաղ, նուազ և
վեր կացաւ: Մի քանի քայլ արաւ, բայց նորից երերաց ու նստեց
մօտի քարին: Նայեց աղբրի մօտ թափած դիակներին և յանկարծ
ոթափուեց: Յիշեց՝ Կոտորած էր եղել, ինքը քնած չէ, այլ վի-
րաւոր: Ուզեց ազդակել՝ կոկորդը միայն խզգաց: Յանկարծ օձի
կծածի պէս վեր թռաւ: Ո՛ր է իր երեխան... Նրան թողել էր
ախոռի մուրքում: Ականջները թշուալ սկսեցին: Շարժեց գէպի
նկրս և երերալով, պատերը բռնած՝ մտաւ ախոռ, մօտեցաւ մուրք-

քին: Զարմանալի բան. երեխան լաց էր լինում: Ի՞նչպես էր, որ ինքը չէր լսում: Ելա՞յք, է, թէ մեռել:

Բաց արաւ ստինքը և կոպտաւ երեխի վրայ: Մէջքի վերջն այրել սկսեց. բայց նա անբաց ու մնաց անշարժ: Երեխան այնքա՞ արաւ ու խլաց ծիծր և սկսեց ապահ ձնել: Տեղովը լոյս էր: Ճերմակ, փափուկ, խոշորերես, խաղաղ աչքերով: Մտում էր ու արնջում: Իսկ երկար թարթիչներէ տակ մարգարտի պէս շարունկ էին նրա արցունքները: Յանկարծ կաթը խեղդ գնաց, երեխան սաստիկ հագաց և ստինքը բաց թողեց բերնից: Կաթը ցայտեց նրա չէկ մազերին, և նա ճերմակ թաթիկը տարաւ մօր ստինքը և պինդ բռնեց: Մայրը մէջքի ցաւից նստւում էր ու տնքում: Նա սթափ չէր, կարծես հարկած էր կամ զառանցանքի մէջ, ականջները թշոււմ էին, աչքերը սևանում, և ծաբաւը այրում էր նրան: Բայց քիչ քիչ յիշել սկսեց գէպը: Խշտամուն հետապնդող թիւրք զօրքը լցունեց գիւղ. ինքը փախաւ ներս, բայց ետեւից հասան սարսափները, լցունեցին տուն և սկսեցին կոտորել: Շտապում էին: Յիշեց որ ինքը վազեց գէպի երեխան, բայց ետեւից կարծես մի սուր կրակ թափանցեց նրա մէջքը, նա ընկաւ: Յետոյ ի՞նչ եղաւ. նա չի յիշում: Ե՛րբ պիտի անեն գիւղացիք, մտածեց նա անմտօրէն: Ե՛րբ մի բան կը կարգադրեն. միշտ այդպէս է եղել, շտապանակում էր մտածել, և հաշիւ չէր տալիս, թէ ինչ կարող էին կարգադրել և մի էր մնացել, որ կարգադրի:

Երեխան կշտանցաւ: Մայրը նստեց խոտի վրայ, որ հանգրտանայ: Բայց պիտի կաթիլ-կաթիլ գնայով նրան ուժասպառ էր անում: Ուզեց վեր կենայ, գնայ աղբիւրը ջուր խմելու: Բայց զլուխն սկսեց պտտուել: Եւ յանկարծ մի նոր չարագուշակ միտք խայթեց նրան: Ի՞նչ կը լինի, եթէ նա մնայ այստեղ, արտուում, մենակ, անտես: Լաւ չէ, գնայ աղբիւրի մօտ, դուրսը պտտահական մարդկանց գլխին յանձնուի: Ո՛չ, այստեղ նա կը մեռնի այսօր, և ոչ որ նրան օղնութեան չի հասնի... Եւ երեխան կը մեռնի քաղցից:

Չէ, չէ, Աստուած ջանայ չըլինի, այդ չըլինի, մրմնջաց նա:

Բաջալերեց իրան, անբաց ու վեր կացաւ: Ասաւ երեխին թե՛ տակ և մի ձեռով պատերը բռնած, դուրս եկաւ խրճիթի: Դուրս եկաւ, մի քիչ նստեց գոան քարին:

Մարաւը այնպէս էր քաշում նրան գէպի աղբիւրը, որ նա մի բռնել ուզեց երեխին թողնի ու գնայ ջուր խմելու: Եւ հէնց այն է՝ ուզում էր գնայ, անա մի նոր երկիւղ երկաթի ճանկերով բռնեց նրա սիրտը: Յանկարծ ջուրը խմելու ուշաթափուի, ընկնի և ետ չը գնայ մինչև դուռը: Ուզեցայ երեխին հասնել ու չրկարողանայ... Եւ նա վճռեց, որ երեխին խելի բաց չըթողնի, մինչև անգամ ձեռք մի վայրկեան չըհեռացնի նրանից: Վեր կացաւ ու էլի երեխան թե՛ տակ՝ սկսեց քաշ գալ գէպի աղբիւրը: Քանի մօտենում էր, այնքան քայլերն արագացնում էր: Վերջապէս հասաւ, վառուած շրթունքները սուգեց բարձր աւազանի ջրի մէջ և սկսեց խմել՝ ապահ, անպիտակից, ջերմելով: Երբ կշտացաւ՝ նայեց չորս կողմը և տեղ որոնեց պառկելու: Վճռեց չըհեռանալ աղբիւրից: Գիտէր, և այս անգամ խառնելն գիտէր, որ եթէ մին հեռանա աղբիւրից՝ էլ չըպիտի կարողանար մօտենալ: Վայր զրեց երեխան աղբիւրի կանաչի վրայ ու ինքը պառկեց կողքին՝ աղեղի պէս կաշիւով երեխին ու զգեստի փէշը գնելով նրա տակ: Այսպէս պառկեց և յոյս ունէր, որ կըզան ու կամ իրան կը տանեն կամ կը սպանեն: Նա գետ յոյս ունէր ապրելու: Բայց վերքի ցաւը զօրում էր, գլուխը ծանր էր, սիրտը ուժգին բարախում էր, ականջները սկսեցին սուլել: Նայեց չորս կողմը: Գիւղը, դիակները, փոշոտ համբան և աղբիւրը սկսեցին պտտուել ու պտտուել: Երբեմն ուժի էր գալիս և մինչև անգամ սթափ դիտում էր առաքկաները: Ահա համբին թափած ճերմակ ու արնոտ վիրակապեր, նահանջող էրանդանոցի հետքերը... Ահա գատարկ փամփուշտներ... Ահա մի սպանած ձի, ոտները վեր ցցած:

Ահա միշտ նոյն, միշտ անշարժ դիակները: Ո՛վ է այնպէս

սաստող աչքերով երկինք նայողը: Միտներին էլ չի ճանաչում: Միայն իր կողքին իրենց հարեան հարսն է՝ կալազարը: Դէմքը այնքան հանգիստ է, կարծես ցնած լինի: Վերքը չի երևում, բայց աղբիւրի ջուրը ծոր-ծոր արիւն է քաշում նրանից: Ականջ է գնում՝ շնչառութիւն չըկայ: Ուզում է ձայն տալ, վախենում է՝ պատասխան չըլի:

Յանկարծ երեխան, որ կշտացել էր և զգում էր արևի հաճելի ջերմը՝ ուրախ խիղաց. «Է՛նգի՛նի, ան, տան, տան, տան: Եւ աչքերը ցուցին արևի պէս:

Մայրը սարսափեց... Սիրտը մի սառը դող ընկաւ, և կանները թուլացան: Բնագործն բռնեց երեխի թաթիկը: Զգում էր, որ գալիս է զարհուրելին, անողորմ: Երեխան ճերմակ թաթիկներով բռնեց նրա ցուցամատը և բերանը տարաւ: Մայրը ստեղծմով նայեց նրա չէկ, մետաքսէ մազերին, որ ցուլում էին արևի տակ, և մտքը զուրս հանեց նրա բերնից: Երեխան մի փայտի կտոր գտաւ և սկսեց արագ-արագ շարժել օդի մէջ, երբեմն երկու թաթիկով բռնում էր փայտը և ուշի ուշով գնում: Այդ ժամանակ նրա խոշոր, խաղող աչքերի վրայ հովանու պէս կախում էին նրա երկար թարթիչները, շրթունքները սեղմում էին, թշկներն ուռչում էին, պնշիկները բացում և բոխախը ծալում: Ի՞նչ անմեղութիւն նրա ուռած բուռեղէն մատիկների մէջ, և ի՞նչ գեղեցիկ էին նրա ձեռքի արմատում գիրութիւնից գոյացած ծալքը. կարծես երկու մազէ ապարանջան սեղմել մօտի էին մօր մէջ: Մայրը մին էլ նայեց իր երեխի անմեղ և ազնիւ դէմքին և սասկաց: Ի՞նչ... ինքը պիտի մեռնի և նա պիտի մնայ անտէր, անմայր... «Աստուած, Աստուած, Աստուած, մրմնջաց մայրը և արագ խլնե նրա թաթիկը որ համբուրի: Բայց յանկարծ սարսափեց և ցած թռեց:

Երբեմն կտրում էր սարսափի թելը, և նա մոռանում էր կոտորածը մի վայրկեան: Նայում էր շուրջ ջր, ականջ գնում, Ահա ճանճը բզզում է իր ականջի մօտ. հեռանում է, մօտենում. նստում է երեխի ճերմակ խալաթին, փոքրիկ մէջքից սողում է գէպի ուսիկը: Ահա սա նման է իրական կեանքի: Չէ, չէ. ոչինչ չի պատահել. տեսածը երազ է: Եւ նա մտքը կծում է... Եւ զգում է, որ սա լուրջ է, որ էլ փրկութիւն չկայ: Էլ ոչ մի յոյս: Նա այսօր կը մեռնի, ցուրտը կըզարկի երեխին, և իր իրեղանակը, իր սէրը, իր անմեղ գառնուկը պիտի մնայ մահի անապատի մէջ:

Սարսափից մպտաց:

Եւ որ կարողանայ մոռանալ այդ սարսափը, փոքրեց մի պատրանք ստեղծել: Իրեն թէ ոչինչ չի պատահել: Նայեց երեխին և մրմնջաց. «Արամ ջան...»:

Երեխան, որ դիակներին նայում ու հեռւ էլ անհոգ ծափ էր տալիս ու զւզում՝ բարակ մոմի վիզը ոլորեց, և խոշոր խաղող աչքերը զարձնելով մօրը՝ լուրջ նայեց նրան: Յետոյ անատում բերանը լայն բանալով ու թշերը փոսցնելով՝ ցույց տւ մպտաց: Յետոյ ուրախագին ճիաց. «Է՛նգի՛նի...»:

Աստուած, Աստուած, հասի:

Եւ մայրն սկսեց զոգալ: Նոր էր իմանում, թէ ինչ սարսափելի, ինչ անողորմ է այդ երեխան: Եւ ինչ քաղցր, ինչ սիրելի: Տես ինչ գեղեցիկ է նա, ինչ լուսնի պէս լուսաթաթախ, արևի պէս ցուլուն, ազանու պէս միամիտ, գառնուկի պէս անպաշտպան:

Աստուած, մատուց Քիզ, Քո հորան եմ, Քո ոտի հողը, հասի:

Հիմի աւելի պինդ բռնեց երեխի ճերմակ խալաթի փէշը: Բայց զգաց, որ ձեռները թուլանում են:

Արամ ջան... մրմնջաց ու փղձկաց:

Երեխան նորից իր լուսաշող, ազնիւ դէմքը շրջեց գէպի մայրը և բերանը բաց, խիացի աչքերով նայեց նրան: Բայց որովհետեւ իրան զրազեցնում էր իր անպիտակից խաղը՝ շուտ եկաւ ու սկսեց կանաչները պսկել ու ցանել գոգը: Յետոյ ծափ տուեց ու սկսեց զւզուալ:

Յանկարծ մայրը զգաց, ու ինքը զուր տեղն է սպասում, եւ

յայտ տրեւոյից 15 ա. Սարգիս Գ. Յարութիւնեանի միջոցով Արմենակ Յովհաննիսեանի պատկազրութեան հանդիսից 35 ա. 10) Համբարձում Եսայեանից 100 ա. 11) պ. Ս. Պօղոսեանի բնաւանկեան տօնախմբութեան մամանակ ժողոված 35 բ. 12) Գայեանէ Կոնիակի բաշխանից 5 բ. 13) Զարաթայի ճիւղից 200 ա. 14) Կալուսարցանից բժ. Ն. Մ. Տէրաւրեանից 25 ա. 15) Նախիջևանից Ստեփան Մելիք-Գրիգորեանից (Աստապատ գիւղ) 25 ա. 16) Կիւնի շրջ. Ալիքերա կայարանից Սահակ Դէորդեան Մելիքեանեանից 30 ա. 17) Նոյն անձից 20 ա. 18) Դերբենտից Կոնստանտին Վասիլիէ Դազարեանից 300 ա. 19) Զարաթայի ճիւղից 200 ա. 20) Տոմսից տեխնոլոգիական ինստիտուտի գերիկոսից 320 ա. 93 կ.

— Խմբագրութիւնս շնորհակալութեամբ ստացաւ փախտականների օգտին իշխ. Միքայէլ Թումանեանից 50 բ., Ստ. Փաբեմուզեանից ամսիս 6-ին պրապորշիկ Գրիգոր Շիրինեանի առնը կայացած հացկերոյթին հաւաքած 16 բ. և Ն. Աղարէկեանից իր ձեռքի աշխատավարձը 60 կոպ. ընդամենը 60 ա. 60 կ. որ յանձնեց Կ. Հ. Բ. Ընկերութեան:

Կ. Հ. Բ. Ընկերութեան կից բացուած է «Առաքաւան» բիրտը՝ զաղթականներին զօրձ հայթայթելու համար: Բիրտոյի գրասենեակը գտնուում է Պուշկինսկի պատտած № 20 և բաց է առաւօտ. .ժ. 10—3, և երեկ. 7—8:

Կ. Հ. Բ. Ընկ. իր ասն ներքին յարկում բաց է անել կազմատուն, տոգաղձարան և ծրարնոց, որտեղ աշխատում են փախտականները: Այդ կազմակերպութիւնը յանձնուած է իշխն. Մ. Թումանեանին և ինժեներ Յ. Ա. Ակունեանին: Կազմատունը ընդունում է կազմարարական ամեն տեսակ պատուէրներ:

Կ. Հ. Բ. Ընկ. Խորհուրդը ցանկանալով ընդառնել զայն անբերրութիւնից կամ պատերազմի պատճառով փախտած հայ գիւղացիներին՝ ուղարկեց մի անկետա իր բոլոր ճիւղերին, խնդրելով շուտափոյթ տեղեկութիւն տալ՝ ա) ինչ են սոյն պատճառները, մքրան ալիւր և հարկաւոր սննդի և որքան չորեն սերմացուի համար, քանի աշխատաւոր ունի իւրաքանչիւր ընտանիք և այլն: Այդ տեղեկութիւնները պատշաճաւոր համախոսականների միջոցով ստանալուց յետոյ՝ Խորհուրդը հոգալու է գիւղական համայնքների այդ կարիքները լրացնելու:

Հ. Կ. Կոմիտէն ի նկատի ունենալով, որ որբերի թիւը օրէցօր աւելանում է, որոշել է. 1) Բաց անել 3 նոր ապաստարան թիֆլիսի շրջակայքում. 2) 1000 ա. յատկացնել Նոր Բայաղէտի ապաստարանին. 3) «Նապաստամատոյց»-ի որբանոցի կազմակերպութեան վրայ եղած ծախքերի համար 1500 ա. կրօնափառութիւնից ստացած Պետական նպատակը:

Հ. Կ. Կոմիտէն գիտել է Քաղաքների միութեան Կովկասի լիազօրին, և խնդրել բանալ Կարտի շրջանում բժշկական և ֆիզիքերական կայաններ, ի նկատի ունենալով որ տեղացւոց և փախտականների մէջ տարածուած են զանազան հիւանդութիւններ:

Հ. Կ. Կոմիտէն և Կ. Հ. Ընկ. Շատ անմիջիկապ տեղեկութիւններ են ստանում լիազօրներից գաւառներում դրանում զաղթականների մասին. Ա. Կոմիտէնը հաղորդում է, շէջմիածնի շրջանում փախտականների գիճակը սարսափելի է. բժշկական օգնութիւն չկայ, գիւղերում հիւանդութիւններ տարածուած են անդի, հազուադէպ պակասութիւններից բնակարանների անյարմարութիւններից, ալիւր չի ստացւում, եղածն էլ ծախւում է 4 ա. փութը: Անհրաժեշտ է հիմնել աննշատ կայաններ և ալիւրի պահեստանոցներ: Օրերս Մարգարա գիւղում սովածան են եղել երկու հոգի: Դաղթականներին տրուող ալիւրից չկրօնեման խնոր է ստացւում, որից առաջ են դալիս ստամոքսային հիւանդութիւններ:

Գրաւորութիւնը իւր ցանկում ներկայացնում է Նուրեանի սկսեալ տեղեկութիւններից մինչև 1-ն զեկտ 1915 թ.

Վ. Խորէնի 1 գիրք. Թագ. Գաւնիկեան 100, Ս. Գուլիշանբարեան 700, Շահան-Սիմոն 4. Մին. ա. ք. Տէր-Պետրոսեան, 11. Կոյն Հոփսիմէ Թայրեան 22. Մար. Զաւարեան 10. Տիգրան Աթարէկեան 42. Ստանիկ Յովհաննիսեան 3. Գրիգոր Մնացականեան 180. Լիզա Գալուսով 100. Յակ. Փանոսեան 2. Դ. Կորվին-Վելեանից 2. Եգիսարէթ Թաւուսեան ա. Հեղինէ Ասատաճեանի միջոցով 273. Հեղինէ Արզարեան 2. Բազրատ Ալմազեան 31. Յ. Դաղարեան 4. Վ. Զանազովայ ա. Հ. Ասատաճեանի միջոցով 40. Ընդամենը 1535 կտոր գիրք:

— Մինչ 1-ն զեկտեմբերի 1915-ամի գրադարանն ունէր 17716 կտոր գիրք, որից առաւելն 10,016, հայերէն՝ 6000 և ֆրանսերէն 1700 կտոր: Բոլոր գրքերը գնահատուած են 14251 բ. 74 կ. և ապահովագրուած է 15000 բուրլով:

Ճ իւղ եր. — Առաջիկայի ճիւղը՝ քաղաքում զեկտեմբերի 29-ին և 30-ին կազմակերպուած է ժողովարարութիւն յօդուտ Առաջիկայի տեղական հայ չքաւոր բնակիչներին:

Սուրումի ճիւղը հաւաքել է 200 փութ ալիւր և ուղարկել Գորի:

Բաթումի ճիւղը տեղական ծխական դպրոցին միանուաղ նպատա է տուել 800 ա.

Գորու ճիւղի վարչութիւնը զեկտեմբերի 9-ի տուփերով միտրեայ ժողովարարութիւն կազմակերպելով յօդուտ փախտականների, ստացել է զուտ արդիւնք 221 ա. 07 կ., որ ուղարկել է Նորին Վեհափառութեան ի տնօրինութիւն:

Խմբագր. ՍԱՄՍՈՆ ՅԱՐՈՒԹԻՆԵԱՆ
Հրատարակութիւն Կ. Հ. Բ. ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

Յ ա յ ա տ ր ա ր ու է ր իւ ն ն ք

Վաճառուում են ՅՈՎՀ. ԹՈՒՄԱՆԵԱՆԻ նեւեակ գրուածքները՝

1. Շունն ու կատուն . . . 25 կ.	11. Մի կաթիլ ձեղրը . . . 50 »
2. Անբախտ վաճառական . . . 35 »	12. Քոջ նազարը . . . 40 »
3. Գաւնիկ ախալը . . . 50 »	13. Փորթիկ ձկնորսը . . . 40 »
4. Անյաղթ արջորդ . . . 15 »	14. Լեզուն կտրած ծաղիկ . . . 40 »
5. Ծիւր . . . 15 »	15. Սկի քաղաքը . . . 25 »
6. Ուլիկ . . . 15 »	16. Թմբկաբերդի առու . . . 15 »
7. Աղուէն . . . 15 »	Գրիմ եղբայրների նե- քնաթիւերը 1 պր. . . 25 »
8. Տէրն ու ծառան . . . 15 »	» II » . . . 25 »
9. Թառն ձուկը . . . 15 »	» III » . . . 25 »
10. Գիրք . . . 50 »	

Մեծ քանակութեամբ գնողները ստանում են 20% զիջում: Գրափառանքը 25% կարելի է ուղարկել վերադիմացում, պատի ծախար գնողների վրայ: Դիմել Թիֆլիս, председателю Арм. Издат. О-ва А. Заргаряну, Сергиевская 18 10—1

XI годъ изданія.
Открыта ПОДПИСКА на 1916 г.

„Голосъ Кавказа“

Подписная плата:

Для городскихъ подписчиковъ	Для иногороднихъ подписчиковъ
На годъ 6 р. — к.	На годъ 8 р. — к.
На 6 мѣс. 3 . . . р. 40 к.	» 6 мѣс. 5 р. — к.
» 1 70 к.	» 1

Разсрочка допускается въ 3 срока, до 1-го мая включительно.

Подписка принимается въ редакціи газеты, Михайловскій 123, ежедневно отъ 10 ч. утра до 3 ч. дня и отъ 6 ч. до 8 ч. веч. 3—1